

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5836-5840

281-6

0-90

1065

2004

281.6

0-90

ՅԵՎԵՐՍՈՒՐՈՒՍ

ԵԱԻՕՑ

Կ.

ԹԻՒՐԳԻՍ ՎԷ ԲԱԲԱԼԸՔ ԻՆՁԵՐԻՆԷ

Մ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԷՃԷՆՏԻՆԷ

ՄԻԹԱԼԱՍՅԻ ՀԱԳԸԳԷ ՎԷ ՏԱԳԻԳԷՍԻ

ՐԻՎԻՍԹԱ ՃԻՐԻՏԻԳԱ ՂԱԶԷԹԱՍԸՆՏԱՆ

Մ Ի Ի Ս Թ Ա Ի Ր Է Ճ

ԱՍԻՓԱՆԷ
ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԶԱՊՐԻԳԱՍԸՆՏԱ

1872

ՐԵՎԵՐՍՈՒՐՈՒՄ

ԵԱԻՕՏ

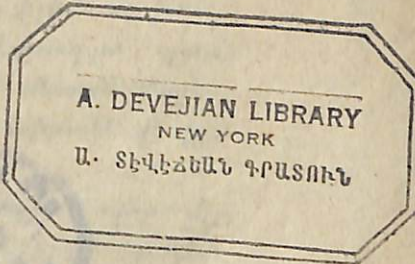
ԹԻՒՐԿԻԱ ՎԷ ԲԱԲԱՆԸՔ ԻԶԷՐԻՆԷ

Մ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԷԹԷՆՏԻՆԻՆ

ՄԻԹԱԼԱՍՅԻ ՀԱԳԸԳԷ ՎԷ ՏԱԳԻԳԷՍԻ

ՐԻՎԻՍԹԱ ՃԻՐԻՏԻԳԱ ՂԱԶԷԹԱՍԸՆՏԱՆ

Մ Ի Ի Ս Թ Ա Ի Ր Է Ճ

ԱՍԻԹԱՆԷ
ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ՅԱԳՐԻԳԱՍԸՆՏԱ

1872

822E
PE

ՐԵՎԵՐՍՈՒՐՈՒՄ

ԵԱԻՕՏ

ԹԻՒՐԿԻԱ ՎԷ ԲԱԲԱՆԸՔ ԻԶԷՐԻՆԷ

Մ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԷԹԷՆՏԻՆԻՆ

ՄԻԹԱԼԱՍՅԻ ՀԱԳԸԳԷ ՎԷ ՏԱԳԻԳԷՍԻ

ՐԻՎԻՍԹԱ ՃԻՐԻՏԻԳԱ ՂԱԶԷԹԱՍԸՆՏԱՆ

Մ Ի Ի Ս Թ Ա Ի Ր Է Ճ

ԱՍԻԹԱՆԷ

ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ՅԱԳՐԻԳԱՍԸՆՏԱ

1872

(1/2. 7. 1921)

4956

74-62

YERANLI KUTUPHANASI
MADRID

3298
39

ՐԵՎԵՐՍՈՒՐՈՒՍ

ԵԱԽՕՏ

ԹԻՒՐԿԻԱ ՎԷ ԲԱԲԱՆԼԻԿ

Printed in Turkey

Կէջէն Մայրս սյրնտա թիւրքիա փայ-
թախթընտա էօյլէ պիր վուզուաթ զուհուր
էթմէքտէ իտիքի՛ հէր նէ դասար հէյէթը
զահիրէտէ ումումէ այիտ օլմայարադ ուֆաք
վէ ճիւղի պիր շէյ մագամընտա կէօրիւնմէքտէ
իտիսէ տէ, վէ լաքին բօրիթիդաճա զայէթ
աղըր վէ միւթէնա վէ ումումուն մէնֆաաթը-
նա միւթաալլիդ պիր քէյֆիլլէթ իտի :

Իշ պու տէտիլիմիլի թաստիգ իշուն օլ խու-
սուստա թէլէկրաֆի վէ սայիր էվրազլա օլու-
նան մուխապերաթ, վէ հէր իսանտան զաղէ-
թալարտա նէյր օլունան թահրիրաթ վէ կյ-
զահաթ օրթատա տրըլար :

Վուզու պուլան մատտէ պաշդա պիր շէյ
օլմայրպ, իլլա Հիւքիւմէթը Սէնիլէ, էրմէնի
Գաթօրիքէրին իսթիրճատը իսզէրինէ Բէվէր-
սուրուս նամընտա Բարանըն կոնդակընը վէ
օնա տայիր հէր պիր խուսուսաթընը Յէրմանը
Շահանէ իլէ հիլ մագամընտա թութարադ
ճէհը ու բէտտ էյլէտի :

Պունտան դօրպճա անդաշըմադտա տըր ըի՛

մէսէլէ՝ տիւնեկփի վէ բուհանի հիւ.քիւմէթլէր պէյնինտէ վագը օլան միւնասէպաթընա միւ.թապիդ օլուպ , եանի ֆիլիսէ վէ Տէվլէթ պէյնինտէ էօյլէ պիր աղըր մէսէլէ տիր քի , հուգուգա տայիր պաշըճա բունթօլարընտան պիրիսի օլտուղու իչին , իթալեանըն վէ պիլ ճիւմլէ մէտէնի տիւնեանըն ալիմ վէ տիրլօմաթ ֆէյլօսօֆլարըն նազարը տիգգաթընը ճէլպ էյլէտի :

Խուսուսու մէգըիւր հազգընտա Տէվլէթը Ալիէնին գարարը , քի զիյրտէ նագլ ու պէյան էտէճէյիզ , օլ ի.քի հիւ.քիւմէթլէրին պիրպիրի իլէ օլան միւնասէպաթընը աչըգտան աչըղա պիլլէ պիլտիրի , շէօյլէ քի եէկաիկէրինին ֆէրիզէսինի թայեին էտէն հուտուտունու պէեան պիրլէ , տիւնեկփի պիր հիւ.քիւմէթ՝ բուհանի վէ մէզհէպէ միւթապլիդ օլան մէսէլէտէ սէրպէսթիլէթէ տօգունմագսըղըն նէրէլէրէ գատար միւտախէլէ էտէպիլիւ , վէ քէզալի.ք բուհանի պիր հիւ.քիւմէթին մէզունիլէթ վէ սէրպէսթիլէթի Տէվլէթին հուգուգու մուգատտէսինէ խալէլ կէթիրմէ.քսիզին նէրէլէրէ գատար վարապիլէճէյինի կէօսթէրմէ.քտէ տիր :

Իչ պու պահա էթտիլիմիզ մէսէլէ հէր նէ գատար Տէվլէթը Ալիէյէ միւթապլիդ իսէտէ , պու ճիւմլէ մէտէնի իթալեանըն միւթալապէ լաղպէթ պուլուրան զաթլարա աախի ֆայտէսի օլապիլիւ :

Աթիտէ էֆքեարըմըղը պէեան էտէճէյիզ : Հէր կին զազէթալարտա ճէրեան էտէն իուսուսաթտէն ուզուն ուզատըյա պահա էթմէյէճէյիզ , իլլա շու վուգուաթըն բօլիթիգայա տայիր օլան թէտգիգաթընա կիրիչիպ , ֆազաթ եաղտըղընիզ մատտէ գօլայճա անլաչըլմասը , վէ խուսուսա ասըլ մէսէլէ չօղլարա նամալիւմ օլտուղու իչին , պահարմըղըն էսասը օլան Բէվլէրսուրուտուն նէ շէյ իւզէրինէ մէպնի օլտուղունու պիլտիրմէ.ք իչին էվիլլա լազըմ՝ օլան կյզահաթըն պէեանընը միւնասիպ կէօրաիւ.ք :

Ա.

Բէվլէրսուրուս տէտիլիմիզ մանայի ապիսին խարիճինտէ Բէսուլէ պէ Լահրէրալն իւմըթլագ օլունարագ աօլայըտան տախի կանրաէ թէսմիլէ օլունմուշ տուր քի 1867 Յուլիս 12 թարիխինտէ , վէ նէ էֆքեարա մէպնի օլտուղունու աննընտա շէօյլէճէ եազըլմըլ տըր , « Ստամպօլ ֆիլիսէսի , կիլիկիանըն բաթրի.ք » լի.ք քիւրսիսի իլէ պիրլէչիպ , Նախագահա կան վէ Արքեպիսկօպոսական իւնվանլար « պէր թարաֆ օլունարագ , պաղը իսլա » հաթլար թէէսիս օլունուր » :

Շու թապիրաթտան փրանսըղ միւթէրճիւմ

էրաճէն պիրի թօհաֆ սուրէթտէ իսթիհզայե
գաղգըըպ շու մանայի իսթիսրաճ էտէրէք ,
« Գեր . Հասուն իշուն , Շարգ ֆիլիսէսինէ վէ
էրմէնի Գաթօղիքլէրէ գարչը » տէմիշաիր :

Յիլ հաղիգէ , իսլահաթ տէտիյի պազընօղ-
թալար քի մէղքիւր կոնդակ պէտան իթմէք-
տէ տիր , պաչգա պիր շէյ օլմայըպ , իլլա էր-
մէնի ֆիլիսէսինին իսլահաթընը , հուգուգունու
վէ սերպէսթիյէթի քեամիլէսինի մահվ իլէ
օնլարըն եէրինէ Բաբալըղըն նիղամ ու ին-
թիլամըն խարիճինտէ քէյֆը մանէչա (քէյ-
ֆինճէ) պիր հիւքիւմէթին թէէսիրի տիր :

Արքեպիսկոպոսական-Նախագահական իւն-
վան վէ քիւրսիսինին թագէիդ օլունմասընըն
սէպէպի , քի թալիմաթը մէղքիւրէնին պաչ-
ըճա պիր մէպտէսի տիր , Բօմա Բաբլարըն
ուլուվիյէթինտէն (իլք եախօա պիրինճիլիք)
նէչաթ էթմիշ պիր ույղունսուզուգ օլուպ ,
սուրէթա պունու գալարըմագ հէյէթի կէօս-
թէրիլիր իսէ տէ , պաթընէն էօյլէ օլմայըպ
մուղայիրի օլարագ օնու եայմագ վէ իգպա
իթմէք տիր :

1830տա Պիոս Ը. Բաբա սէլէֆլէրի օլան Բա-
բալարըն , քէնտի մէշրու Բաթրիյին հիւք-
միւնտէն չըգարըպ լատին Առաքելական վէ-
քիլին նէղարէթի ալթընա պըրագմըչ օլան
էրմէնի միլլէթին պիր դըսմը իւզէրինէ Սթամ-
պօլտա Արքեպիսկոպոսական-Նախագահ իւն-

վանը իլէ պիր եպիսկոպոս թայեին էյլէտի :
Իշու Նախագահչըք քիւրսիսի , քի Բաթ-
րիքլիք հիւքիւմէթինէ գարչը թէէսիս օլուն-
մուշուտու , պէհէմէհալ քէնտի վարըք վէ
թէէմինաթընը Բօմանըն միւսթագիլ հիւ-
քիւմաարընտան պէլլէր իտի , վէ պու իսէ
էօյլէ պիր վագըթտա քի միլլէթին պաչգա
կէօնակէօն սէֆալէթ վէ սէրէնճամարը պու-
լունսուզունտան պունուն իւզէրինէ զիհն եօ-
րաճագ վագթի եօղուտու : Մէղքիւր աղըր
սէֆալէթլէրի մէյտանա կէթիրէն սէպէպլէրի
պուրատա թէճէսիւս էթմէք իսթէմէյիդ ,
զիրա ինճէտէն ինճէյէ թէտղիգաթա կիրիչ-
մէք նիհայէթ օնլարըն իլինտէ տէ եինէ օլ Բօ-
մա հիւքիւմէթին տօղրուտան տէյիլ իսէ տօ-
լայրտան փարմաղը պուլունաճաղը զահիրէ
չըգաճագ տըր : Իմտի , պու քիւրսի , քի եօ-
գարտա զիքրինի կէչաիյիմիդ Սթամպօլուն Արք-
եպիսկոպոսական-Նախագահական քիւրսիսի
թէսիյէ օլունան տըր , Միլլէթ Բաթրիյինտէն
պիւթիւն պիւթիւնէ միւսթագիլ օլարագ Շարգ-
տա Բաբալարըն տօղրուտան տօղրուեա հիւք-
միւնիւ իճրա էտիպ , վէ Բաթրիքլիք հուգու-
գունոս տախի մահվ էթմէյէ պիր ալէթ օլ-
մուշուտու : վէ Բօմա պու սուրէթլէ միւրա-
տընա էրմիշ զանն ու գըյաս էտէրէք , քէն-
տի մէրամընը իճրա էթմէյէ ալէթ օլան մէղ-
քիւր քիւրսիյի արթըղ լուզումսուգ ատտ էտիպ

գալարըրըր , վէ շու սօն սէնէլէրտէ Բաթրիք
 լիյի տախի տօղրուտան տօղրուեա Բօմաեա
 պազըր օլան աաի պիր Եպիսկոպոսըղա թաճ
 վիւ պիրլէ եալընըզ ծնուն Բաթրիք իամինի
 սազլայը վէրիր , պու իսէ մէալըզ պիր իամ ,
 վէ հիւքիւմնիզ պիր իւնվանտան պաչգա պիր
 շէյ տէյիլ իտի :

Երմէնի միլլէթինին այրըմըշ օլան շու իքի
 Բուհանի իտարէի պիրլէշտիրմէք իչիւն Բա
 բանըն շու ալիճէնապըղըն ասըլ սէպէպի ա
 թիտէքի իքի գարարտան իպարէթ իտի ,
 շէօյլէ քի պիրի , Երմէնիլէրին պիր գըսմը
 քէնտի մէշրու Բաթրիլիին թէպաաիլէթինտէն
 շըգարմազ , վէ տիկէրի , Բաթրիքլիք իամինի
 եալընըզ պու նէվիճատ գըսմա միւնհասըր
 էտիպ ծնուն հիւքմիւնիւ պիւթիւն միլլէթին
 իւզէրինէ եսյմազ :

Իմտի Բէվէրսուրուսուն ասըլ էսաըր Երմէնի
 Բաթրիքլիլինէ միւզիր օլաճազ սուրէթտէ Բօ
 մանըն մաղլուլիլէթի իւզէրինէ մէպնի օլտու
 ղունու պէյան էթտիլիմիլտէ խաթա սէօյ
 լէմէմիշ օլուրուզ : Շու խուսուս հազգընտա
 օգուեանլարըմըզա թաֆսիլլի մալիւմաթ վէրէ
 պիւրիլիլ . լաքին թաֆսիլլաթտան սարֆը նա
 ղարլէ Հոումանըն մէնաֆիի ղաթիլէսի իքի
 նօզթա եանի էֆրատ վէ էմլաք իւզէրինէ օլ
 տուղունու պէյան էթմէք քեաֆի աաա իտէ
 րիլ : Շէօյլէ քի Բօմա հիւքիւմէթին իւզէրինէ

հիւքմ էտէն արղուլարըն էն շիտտէթիսի էթ
 պաա վէ զէնկիլիլիք էլէ կէթիրմէք արղուսու
 տուր տէնիլսէ պէճա տըր : Պուրաճըգաա հիւ
 քիւմէթ լուղէթինի գուլանաըղըմըզըն սէպէ
 պի ֆիլիսէնին միւշէրրէֆ վէ աղիզ իամինի
 լէքէտար էթմէմէք իչիւն աիւր :

Իմտի , Բէվէրսուրուս էֆրատ հազգընտա
 շու վէճէլէ հիւքմ էյլէր :

Ա . էֆրատը Միլլէթի վէ ալամը աաի փա
 փաղար իլէ պէրապէր ինթիխապ հուգու
 գունտան մահրում էյլէր :

Բ . Եպիսկոպոսլարա , եալընըզ Հոումա հիւ
 քիւմէթինէ իւշ նէֆէր միւնթէխապըն իամ
 լէրինի թագաթիմ էթմէքտէն պաչգա տիկէր
 հիշ պիր հուգուգ պըրազմազ :

Գ . իւշ միւնթէխապտէն վէ ֆագաթ ծն
 լարըն խարիճինտէ տիկէր պիրիսինի ինթիխապ
 էթմէք սէլահիլէթի իլէ Եպիսկոպոս թագաթիս
 ու թէամիլլէ էթմէք հուգուգու Բօմա քէն
 տիսինէ սաղար :

Դ . Բէզալիք ինթիխապ օլունմուշ օլան ե
 պիսկոպոսլարտան պիրինին Բաթրիքլիլի քէն
 աի թարաֆընտան թասաիզ օլունմայընճա ,
 Բաթրիլի րէտա էթմէք հուգուգու քէնտի
 սինէ այիտ գըլար :

Պու իսէ Շարգ ֆիլիսէսին վէ խուսուսա Եր
 մէնի քիլիսաաընըն էսկի հուգուգլարընա տա

պան տապանա զըտ տըր : Զիրա Շարգ Բի-
լիսէսինտէ :

Ա . Ինթիխապ էտէնլէր փափապար իլէ էհա-
լի տիր :

Բ . Եպիսկոպոսլար Բաթրիք իլէ պերապէր
վուգու պուլան ինթիխապը թաստիդ էտէր-
լէր , վէ եախօտ փափապար իլէ էհալի թա-
րաֆընտան թադտիմ՝ օլունանըարտան պիրինի
ինթիխապ էտէրլէր :

Գ . Բօմա հիւքիւմէթիհիչ պիր վէճհ իլէ ինթի-
խապաթա միւտախէլէ էտէմէզ :

Դ . Ինթիխապ օլունան Բաթրիք Բօմանըն
հիչ պիր վէճհ իլէ թաստիդինէ միւհթաճ օլ-
մագսըղըն մէմուրիյէթինէ պաշլար :

Էմլագ խուսուսունա կէլինճէ Բէվէրսուրու-
սուն շամիլ պուլունտուղու եէնի ուսուլ ու
գախտէլէր պունլար տըր :

Ա . Էմլագըն տօղրուտան տօղրուեա միւթէ-
սարըրֆըր քէնտիսի օլուպ ծնլարը մուհաֆագա
վէ մուպատէլէ էթմէք հուգուգու քէնտիսինէ
այիտ մատտէ տիր :

Բ . Օնլարըն իւղէրինէ նէզարէթ վէ իտա-
րէ էթմէք հուգուգու զասպ էտիպ , քէնտի
էմրի ալթընտա իտարէ օլունմասընը իսթէր :

Գ . Էհալի վէ բուհպանլարըն քէնտի միւք-
լէրի իւղէրինէ օլան հուգուգու շէրիյէլէրինտէն
մահրում էյլէր :

Նասըլքի էվվէլքի խուսուստա , պուրատա

տախի Էրմէնի քիլիսէսինին թանդիմաթը վէք
ֆէրգլի տիր : Շէօյլէ քի :

Ա . Միլլէթին քիլիսա էմլագընըն տօղրու-
տան տօղրուեա սահիպի միւսթագլիլի , օլ միլ-
լէթին բուհպան վէ ալամը տըր :

Բ . Էմլագը մէղքիւրէի իտարէ էտէն ալամ
վէ բուհպան թարաֆընտան մէպուս եախօտ
միւնթէխապ օլան զաթլար տըրլար :

Բօմա հիւքիւմէթի իսէ մէղքիւր միւլքլէրին
նէ թէսարբիւֆինէ վէ նէ տէ իտարէսինէ դա-
բըշապիլի :

Պիզիմ պու միւշապէհէթիմիղ եախօտ մուփա-
ղէնէմիղ քի օգուեանլարըմըղըն կէօղլէրի էօ-
նիւնէ գօմագտայըղ , սահիհ օլմասը իչիւն շէ-
հատէթ վէ տէլիլլէրէ իհթիեահը եօղտուր :
Զիրա պունլարըն պիր գըսմը Բրօքահանտա-
նըն թապ իլէ նէշր օլունմուշ օլան Բէվէրսու-
րուտան չըգարըմըղ , վէ տիկէրի տէ ֆիլիսէ-
նին իլք ասըրլարընտան պաշլայըպ պու անէ
տէկին տէլամ էտէն պիր վուգուաթ տըր : Պի-
նաէն ալէյհ օգուեանլարըղը օսանտըրմագ ,
վէ զիյատէ շէհատէթլէրլէ սահիֆէլէրիմիղի
տօղրուրմագ իսթէմէյիղ :

Բ .

Էրմէնիլէր՝ պէօյլէ պիր քէյֆը մաեէշա հագ-
սըղ վէ նիղամարղ պիր թէշէպպիւսաթա գար-

չը գօմաղա ասլա թէրէտտիւտ էթմէյիպ վէ Բօս
մանըն պու իշտէ միւրատը ետրինէ վարմայըպ
բէտա իլէ գապուլ օլունմատը :

Բէք էյի պիլիբիզ քի Բարալըք հիւքիւ
մէթինին հատտընը թէճալուզ էտէնէյէր , եա
լընըզ քէնտի իշէրինին սէմէրէսինի կէօր
մէյէ արգուքէշ օլուպ , օլ իշէրին գապուլ
օլունմատընա վէ մէվզըի իճրայէ գօնմատընա
իհթիեաճլարը եօգտուր : Մնլար իշին ալը
ոելլէլէն մարտնան ուր , լաքին պիղ , վէ պի
ղիմէ պէրապէր պիլ ճիւմէ ազլ ու խորագ
սահպի օլանլար Նէլան , եօգ քի քէյֆէ ու
արզուեա միւրաճաթ էտէրիզ , պիւր տէֆա
խաթըրա կէթիբէլիմ քի Բարալար Գալմանի
հազարոթենին (սրբազան կանոնները) մուհա
ֆազաը իշին եէմին էտէրլէր , զիրա Ողէ
միոս Բարանըն գալիինճէ Բօս քիւրսինին հիւ
քիսինի էվայիլի թանգիմ օլունմուշ օլան նիզամա
հարը նէ պիւր շէյ հապուլ , վէ նէ ոթ օլ նիզամալար
Ետպիւր - Բուլեի ետիպիլլէր : Իմտի էօյլէ իտէ
կէօնակէօն վազըթլարտա էլէ ալընան թէր
թիպլէրի պիւր տէֆա կէօղտէն կէչիբէլիմ :

Մէսէլէ՝ փէրտէ ալթընտա հազըր վէ թէր
թիպ օլունտու : 1867 Յունիս այընտա Բօմա
տա օն պէշ նէֆէրէ եազըն էրմէնի Եպիսկո
պոսլարը մէվճուտ իտիլէր , ֆազաթ պուն
լարըն՝ խուսուսու մէղքիւր հազգընտա ասլա
մալիւմաթլարը եօղուտու , էօյլէ իտէ աճապա

միլլէթտէն հանլը գըսմընըն ըիզաը թա
լէպ օլունտու : Պունտան պահա էթմէյէ
ճէյիզ :

Մէսէլէ հիլլէպազլըղլա պիլտիբիլտի : Չիւնքի
Եպիսկոպոսլար էվլէլտէն ասլա մալիւմաթլարը
օլմագսըղըն Յունիս 27 տէ անսըզըն Բարա
թարաֆընտան չաղըրլարլար . պու էննատէ
Բարա՝ ալը - օլունան թէպէտտիւլաթը Եւ պիւր
թարզլա պէյան էտէր էթմէզ , Բրօթականտա
նըն սատըգ պէնտէսի , վէ քէնտի միլլէթինին
էօզ հազլարընը սաթըպ անըն գան պէհասը
իլէ Բաթրիքլիք իւնգանընը վէ Բօմանըն հիւս
նիւ թէվէճճու հիւնիւ գաղանմըշ օլան Գեւր .
Հասուն անիտէ Բարանըն աեաղընա գափանըպ
օնուն արզուլարընը միւսթագիլ պիւր էմը մա
գամընտա գապուլ էտէճէյինի պէյան էյլէր :
Օլ անտէ Եպիսկոպոսլար եէրլէրինէ կէօնտէ
րիլիպ շու իսթիհզայէ չաեան մէնզարէնին բէր
տէսի տախի էնտիբիլիւր : Քէնտի միլլէթին վէ
հուգուգունուն սահպիլ օլան միլլէթ իւզէրինէ
ասլա տիւշիւնիւլմէտիլինի թէքէրլուրէ հաճէթ
եօգ տուր :

Մէսէլէ հիլլէքեարլըղլա իճրայա գօնուլտու :
Միլլէթ իւզէրինէ հիշ տիւշիւնիւլմէտի լտէտի
յիմիդտէ գապիլ տիր խաթա սէօյլէմիշ օլ
տուգ . չիւնքի տիւշիւնիւլտիւ քի միլլէթտէն
հէր պիւր շէյ կիղլի թուլթուլտուն . վէ իճապ
էտէն հիմայէլէր լայըղըլլա թէտարիգ օլուն

մատը իշխան հէր կէօնա թէրթիպլէր էլտէ իւ
տիլտիքտէն սօնրա մէսէլէնին նէ օլտուղունու
միլլէթ օլ վադըթ աղնասըն : Եէնի նիղամաթա
մուվաֆըդ ֆըրսաթ ատա օլունան խուսուս
Գեր . Հասունուն իւղէրինէ կիիկիա Բաթրիք-
լիլի իշխան ինթիխապ մատտէսի իտի , էօյլէ
պիր ինթիխապ քի թապէն վէ մանէն թազ-
եիգաթ ալթընտա իճրա օլունանու , ֆադաթ
նէ շարէ Միլլէթին հուգուգ վէ իմթիեաղաթըն
մուհաֆաղասը շարթը իլէ նիհայէթ իճրա օ-
լունան մատտէ պիր ինթիխապ ըտը :

Վաթիգան տիւշիւնտիւ քի Հասուն քէնտի
փօթունտա էլիճէ եերլէշմէլինճէ , վէ պերա-
թը Հիւմայունլա դավիլէշմէսի իւղէրինէ էլի-
ճէ էմին օլմայընճա իշի օրթաեա չըգարմասըն :

Ֆադաթ մէսէլէ մէյտանա չըգար չըգմազ
րէտտ օլունտու : 1867 Նոյեմբեր սօնլարընտա
Գեր . Հասուն Միլլէթ մէճլիսինին պիրինտէ իշի
օրթաեա չըգարմազ իշիւն պիր տէֆա թէճ-
րիւպէյէ գայըշտը :

Մէճլիսի մէգըիւր տէվամ օլունտուգտա
հէր տայիմ ճիւմլէ հազըրուն թարաֆընտան
րէտտ իլէ ճէվապ վէրիլէրէք բրօթէսթօլար
օլունուպ , նէ Բօմանըն շու թէշէպալիսինիւ
նէ տէ Հասունուն Բաթրիքլիլինի թանըմազ
խաթմէտիլէր : Իշթէ պէօյլէճէ քէյֆը մաեէյա
(ինընակամ) մէյտանա չըգան շու մատտէ

Իլք տադիգէսինտէն միլլէթին էսիլի հուգու-
գունու մահվ ու իգալէ էտէմէտի :

Բօմանըն շու թէշէպալիսաթըն միւճիտլէրի
տախի ծնուն ինգըրազ պուլմասընա սէպէպ
օլտուլար : Բօմա հիւքիւմէթի իլէ Հասուն ,
պիրտէն պիրէ միլլէթ թարաֆընտան օլունան
բրօթէսթօլարտան շաշըրըպ , ալթ իւսթ օլմուշ
օլան գալպլէրի թէսկին էթմէք իշիւն քէնտի-
լէրին իճրաեա դօտուգլարը մատտէ հազըն-
տա թատիլաթ (չափաւորութիւն) վէ իսթիւր-
տատ (յետս կոչում) վատ էլլէտիլէր , վէ շու
վատլարընըն թաստիգի իշիւն եէնի եէնի թէք-
լիֆլէր իլէ իշի սըրասընա դօմազ իշիւն Մօն-
սինեօր վալէրկայը կէօնաեթտիլէր : Վադը
օլան թէքլիֆլէր հէր նէ գատար մէվգըի իճ-
րայէ դօնմատը իսէ տէ , պու ճիւմլէ Բէվէր-
սուրուսուն նէվիճատ դանունլարը գուրու-
քեաղըա իւղէրինտէ գայըպ , Բօմանըն իւմիտ-
լէրի տախի պօշա չըգտըլար :

Վադթ ու հալին միւսատտէսինճէ մէսէլէ
տախի պօշ վատլար իլէ զիյատէ թագվիլէթ
պուլմուշուտու , պու վատլար էհալի իլէ Եպիս-
կոպոսլարա օլմուշ իտի , վէ օնլարտան պիրինի
պուրատա զիքը էթմէք ֆայտտէն խալի տէ-
յիլ տեր , շէօյլէ քի պիր միլլէթ Մինհօդուն
թէճէմմիւ օլունմասը , պու Մինհօդտա տախի
հէր նէ գատար վաթիգան իլէ Հասուն աչըգ-
տան աչըղա թէհլիքէլի վուգուաթլարը մէն

էթմէք իշխան հեր կէօնա թերթիպ էլէ ալար-
լար իսէ տէ, պու ճիւմէ Նպիսկոպոսարըն
էքսերիսի, նէվզուհուր ուսուլարա դարչը
միլլէթին բրօթէսթօսունու իլերի կէթիրիպ,
վէ պէշ Նպիսկոպոստան միւրէքքէսպ պիր մէճ-
լիս թէշքիլիլէ Միլլէթին բուէսասար իլէ մէսէ-
լէյի մէղքիւրէնին իւզէրինէ թէղէքքիւր էթ-
մէք խոստոսունու օնլարա իհայէ էյլէտի:

Մէսէլէ էօյլէ պիր պօզուլտու քի արթըք
եհնիտէն տիւղէլնէսինէ ասլա իւմիտ քէօշէսի
գալմամըլ իքէն, օլ վազըթլար Բօմա, վա-
թիգան մէճիսինին թէճէմիւլինին միւսասատէլի
վազթը ենթիշմիշ զանն էտէրէք Բէվէրու-
բուստաքի եհնի գախտէլէրին իճրասընը շէ-
տիտէն թալէպ էյլէր իտի: Շու եհնի իշէ,
եհնի վէ գարարը գաթի պիր բրօթէսթօ իլէ
ճէվապ վէրիլտի, Բէվէրուբուսու վէ օնա
պէլ պաղլամըլ օլան Գեր. Հասունու գաթիէն
գապուլ էթմէյէրէք:

Իշթէ նասըլ քի շու մէսէլէ մէյտանա չը-
գար չըգմազ 1867 Նոյեմբեր իշինտէ րէտտ
օլունաու իսէ, կիթտիքճէ պիզգաթ միւճիտ-
լէրի տալի օնու զայիֆլաթտըլար վէ գօլ
ու գանատընը գըրտըլար, պէլի շու մէսէլէ
1870 Յունվար այրնտա էպէտի սուրէթտէ
միւնտէֆի օլտու:

Գ.

Իմտի էրմէնի Գիլիսասընըն քիլիտէճէ հու-
գուգ ու իմթիեազաթը իլէ Բէվէրուբուսու
բուպար էտէրէք թէտգիգ էտէլիմ:

Աճապա, Բաբա քէնտի քէյֆի իւզրէ զիքը
օլունան նէվիճատ գանոնլարը մէյտանա կէ-
թիրէպիլիթ իտի: Պու սիւալէ, խայր, եօ՛գ
տէտիլիմիզի էրմէնիլէր իշխան օլ նէվիճատ գա-
նոնլարը (նորաճեւու թիւնք) ըէտտ էթմէյէ պիր
էսաս օլտու:

Բօմա քիւրսիսինի գապթ էտէնիլն հուգու-
գունու արամաղա հաճէթ եօգ, չիւնքի պէօյ-
լէ պիր թէտգիգաթա կիրիլմէք մագսէտի-
միզին խարիճիտէ թաֆսիլաթա կիրիլմէյէ
մէճպուր օլաճաղըզ, օնուն իշխան քէնտի մագ-
սէտիմիզէ քեաֆի օլան եալընըզ պիր գաշ
մէնֆի (բացասական) նօգթալարըն զիքրի իլէ
գանալթ էտէրիզ:

3928

Բաբա Շարգ Բաթրիլի տէյիլ տիր:
Բաբա պաշգասընըն միւք ու մալինին սա-
հիպի տէյիլ տիր:

Բաբա Առաքեալլարըն վազ էյլէտիքլէրի
նօմոս վէ նիզամաթտան պէօյիւք տէյիլ տիր:
Պէօյլէ նիլէ ճէվապլար տահա տիզէպիլիր
իտիք, Փօգաթ պու իւշ մէնֆի ճէվապլար
պիղէ քեաֆի տիրէր:

Քիլիսէ, նասըլ քի հէր պիր նիզամը շիր-
քէթ տախի օնու թէշքիլ էտէն էֆրատըն պիր-
պիրինէ օլան միւնասէպաթըն, վաճիպաթըն
վէ հուգուգուն իւզէրինէ միւլթէնի տիր :
Միլլէթին Բաթրիքլիք հիւքիւմէթի օնուն
քիլիսէճէ տախիլի իտարէնին պիր մէրքէզի
տիր : Հէր մէրթէպէ վէ տէրէճէտէ պուրունան
մէմուրլարըն ինթիխապարը օլ քիլիսէլէրին
տախիլի իտարէնին վիճուտու սայըլտճազըն-
տան, պիթթապի Բարանըն հէր կէօնէ հիւք-
միւնտէն աղատ դալըրլար : Պու գախտէ, էր-
մէնի Քիլիսէսինին էվայիլտէն 1867 թարիխինէ
տէկին տայիմա մուհաֆազա էթմիշ օլտուղու
տէրքեար տըր :

Շարգ քիլիսասընըն էմլագը հիշ պիր վազըթ
Բօմանըն թէսարրուֆունտա պուլունմամըշ օ-
լուպ, մուղայիրի օլարադ մէտհէ շաեան սու-
րէթտէ Քիլիսայը մէգքիւրիւն էմլագը վէ թէ-
սարրուֆաթը հէր ան պիր սիեագ իւզրէ ու-
մումի Միլլէթին միլքէրի սայըլպ Միլլէթ
թարաֆընտան միւնթէխապ պիր իտարէնին
զիյրի նէզարէթինէ հավալէ գըլընմըշ տըր :

Ղարպտա միւշահէտէ օլունան ճուհաֆազայի
հոգոք գաղիյէսի, միլլէթին քիլիսէճէ էմլագը
իւզէրինէ միւթէսարըրֆ օլմագ էտնա էֆքեա-
րընտան իպարէթ տիր : Իմտի Բարանըն մէղ-
քիւր էմլագըն իւզէրինէ տօղրուտան հադգը
օլմասը նէտէն նէշաթ էտէրսէ պիլէմէյօրուզ

Եւոլընըզ շու խաթըրա կէլիր քի Պետրոսուն
ուլուվիյէթի (նախագահութիւն) տիկէրլէրին
մալլարընը զասպ էթմէք իշիւն թէէսիս օլուն-
մուշ օլմասըն :

Էրմէնիլէր մէզհէպէ սալա խալէլ կէլմէ-
յէճէք սուրէթտէ քէնտի Քիլիսէլէրինտէ գու-
տուրուզ սագլամըշ օլտուղլարը հուգուգլարըն
վէ էֆրատը միլլէթ իլէ էմլագ վէ քիլիսէլէ-
րինին իւզէրինէ պու կիւն դաղգըպ տա եէնի
պիր նօմա վաղ էթմէք Բօմանըն սէլահիլէ-
թինտէն եօգարը պիր մատտէ օլտուղու թա-
րիֆէ հաճէթ եօգտուր, Տիկէր թարաֆտան
սէօղիւմիւզ քիլիսէճէ մատտէլէր իւզէրինտէ
օլտուղունտան մէպտէմիղին խարիճինտէ, էր-
մէնի Քիլիսասընըն քէնտի տախիլի աղատ վէ
միսթագիլ իտարէսինին եանի մէմուրլարըն
սէրպէսթճէ ինթիխապընա քէնտի միլքէրի
իւզէրինէ օլան հուգուգու քեամիլէսինէ վէ օն-
լարըն միւլթագիլ սուրէթտէ իտարէսինէ կէ-
լինճէ Միլլէթ Բաթրիքլիյին հուգուգունուն
թէմաթիյէթինի թէէմին էտէր, վէ աթիզ քի-
լիսէնին ըսլահաթըն ուտուի, Աւաքեալլարըն
վաղթինտէն գալմա նիզամլարը, էսկի ումումի
մէճիլիլէրին գարարլարը, օլ հուգուգուն ա-
սըրտան սաըրա մէվգըլի իճըայէ գօնմասը,
Շարգ Քիլիսասընըն օնլարը էլան մուհաֆազա
էլլէմէսի, նիհայէթ Բօմա Քահանայապետէ-
րին իղլար վէ իթիւրաֆլարը խաթըրա վարիս

օլուեօր : վէ հաթթա Յիօրէնցատա թէճէմմիւ
 օլունան մէճլիս տախի քէնտի հաքիմանէ
 թափր ու հարաքեաթը նապէճասը իլէ պիլէ ,
 րօմա քիւրսիսինն ուլուվիլէթի բաթրիք-
 լէրին հուգուգունա վէ մէզունիլէթը քեա-
 միլէլէրինն տօգունամայճադ տէյի օլ իթթի-
 հատ (պիրիք) Կոնդակըն իչինտէ իլալէ վէ
 դիքը էտէն քէնտիսի տէյի՛լի իաի :

Էրմէնիլէր րէվէրտուրուտուն նէվիճատ գա-
 նոնլարընը ճէհր ու րէտտ էթմէք իչիւն , միւ-
 սափաթ հուգուգունու իքինճի պիր էսաս մա-
 գամընտա էրտէ էթաիլէր , չիւնքի պիւթիւն
 Շարդ քիլիսէլէրի օլ հալտէ պուլունտուգլարը
 սուրէթտէ , վէ պէշ բաթրիքի օլ վագըթ
 րօմա իլէ թէքմիլ միւնտէպաթտա պուլու-
 նուպ օլ հուգուգլարա նայիլ օլմուշ օլտուգ-
 լարը հալտէ , նասը՛լ օլուր քի ծնլարտան եա-
 լընը պիրի , եանի ինմէնիլէրինքի պագըլարըն
 քէյֆինճէ քէնտի հուգուգունտան մահրում
 գալըր , վէ տիլէր տէօրտիւ եանի Մարօնի-
 լէրին , Մէլքիթլէրին , Ատորիլէրին վէ Մուրի-
 անիլէրինքի քէնտի հուգուգլարընա թէքմիլ
 սուրէթտէ սահիպ օլապիլսինլէր : Պիրիմ միւ-
 րատըմը պունունլա պիզիմ դայպ էթաիլի-
 միզն պաշգալարըտա գայպ էթսին տէմէք տէ-
 յիլ , իլա իչին հադսըզ վէ նալայըզ օլտու-
 ղունու աղնաթմագ տըր , շէօլէ քի միւսա-
 վաթճա պէշի տէ պիր իքէն , քիմնէյէ սօր-

մագսըղըն հաքիմանէ հիւքմ օլունմուշ օլան
 շու իշտէ եալընըզ ծնլարտան պիրի հուգու-
 գունտան մահրում թութուլուեօր : Պու գա-
 տարլա պիդիմ տիլիումաթճա թէտղիգաթը-
 մըզտա մէսէլէ միւմքին մէրթէպէ մէյտանա
 շըքմըշ օլուպ , հիչ մագամընտա պիր շէյ օլ-
 տուգունու , վէ նիզամ ու ինթիզամըն մու-
 ղայիրինտէ պուլունտուգունու կէօթէրտիք-
 տէն սօնրա , ապիմա քէնտի քէլիսէլէրինէ
 համի պուլունան իրմէնիլէր շու մէսէլէյի րէտտ
 էթմէյէ միւսթապիլէն պօրճուր վէ թէքմիլ
 սուրէթտէ հագլը օլտուգլարընը պէյան վէ
 իղրար էթմէյի քեաֆի աատ էտէրիզ :

Գ .

Պապը Ալի շու մէսէլէյի Սալթանաթը Սէնիյ-
 յէնին հուգուգու հիւքմանիլէսինն միւզիւր
 ատտ էտէճէյիտի :

Մէզհէպէ միւթալիգ մատտէլէրտէ Հիւքիւ-
 մէթը Սէնիլէ զալիմանէ վէ զասիպանէ տալ-
 րանմագտա տըր տէմէք քեամիլէն եալան օլ-
 տուգու կիպի հաթթա հագսըզ վէ ինսանի-
 յէթսիզճէ պիր իթթիւրա տըր : Յիլ վագը շօգ-
 սէնէլէրտէն պէրի ինճէ վէ տաղիգ թէտղի-
 գաթլա գալէմէ ալընըպ պէօյիւք քիթապլար-
 տա զիքը օլունմուշ նիզամնամէսի եօղ իսէտէ :

Ֆագաթ քիֆայէթ էտէճէք գատար էսապը
 գանունու պուրունու պագը գալանը տախի
 աաիլանէ սուրէթտէ հիւքմիւ վէ տագիգ միւ
 թալլասը իլէ նոգսանընը իքմալ էթմէքտէ
 տիր : Հիւքիւմէթը Սէնիյէի պու սուրէթլէ
 սիթայիչէ գալքըչարըմըղտա, գապիլ տիր մէվ-
 զուի պահըմըն խարիճինտէ պուլունարագ ,
 իյզահ էտէճէ յիմիզ վուգուաթը , սողրու պիր
 շէրիաթ քէսմէք իչիւն օգույանա պիր գանուն
 եէրինէ կէօրիւնսիւն :

Հիւքիւմէթը Սէնիյէ պաչգա մէզհէպլէրի
 թագելիգ էթմէտիքտէն պաչգա , հաթտա օն-
 լարա հէր ճիհէթլէ թէքմիլ սէրպէսթիյէթ վէ
 իմթիազաթ իհսան պույուրմուչ տուր : Հէր
 մէզհէպ պիրէր միլլէթին հէյէթինէ կիրմիչ
 օլուպ , օլ հէյէթլէրէ իսէ էվրօփալլար ալէս-
 սէվիյէ թայիֆէ (գօմիւնօթէ) իսմինի վէրիւ-
 լէր . վէ պու միլլէթլէր սըրֆ րուհանի խու-
 սուսլարտան պաչգա , պէլէտիյէ մատաէլէրտէ
 տախի րուհանի սըֆաթը իլէ տախիլի սէրպէսթ
 իտարէլէրի վար տըր . իլթէ պունունլա գօլայ-
 ճա աղնաչըլապիլիւր քի Պապը Ալի մէզհէպճէ
 թէքմիլ սէրպէսթիյէթ իհսան էթմիչ տիր :

Հիւքիւմէթ հէր միլլէթին տախիլի իտարէսի-
 նէ միւտաիլէլէ էթմէզ իսէ տէ , պիր թարաֆ-
 տան թէպաալըգ , տիկէր թարաֆտան տախի
 հուգուգու հիւքիւմիւնի մէվճուտ օլտուղուն-
 տան , օնուն իչիւն հիչ պիր քիմնէ խաթըրա

կէթիրմէսին քի մէզքիւր սէրպէսթ իտարէ
 հէր շէյաէ վէ հէր պիր խուսուս իչիւն Տէվ-
 լէթին հիւքմիւ թէէսիրինտէն տախի ազատ
 օլտուն : Պու տիգգաթա շաեան նօգթա շու
 վէճհիլէ իյզահ օլունուր : Տէվլէթ նէզալինտէ
 մէսալիհի միլլէլէ իչիւն Միլլէթին րէյիսի մէ-
 սուլ թուլթուլուր , վէ քէզալիք օլ րէյիս
 իչիւն տախի թէքմիլ միլլէթ մէսուլ օլուր :
 Ռգուեան էյիճէ միւթալաա էյլէսին քի աճա-
 պա պու շարթ խաֆիֆճէ պիր շէյ մի տիր ,
 վէ պունտան շու նէթիճէյի չըգարսըն քի հիւ-
 քիւմէթ ղայրը միւսլիմ օլան հէր պիր միլլէթ
 տախիլի իտարէսինտէ քէնտի թէէսիրինին եա-
 լընըզ պու նօգթասը իւզէրինէ պէօյիւք տըգ-
 գաթ էթմէսին մի : Մէզքիւր նօգթատան շու
 նէթիճէլէր իլէրի կէլմէքտէ տիր , եանի Միլ-
 լէթ թարաֆընտան րէյիսի Միլլէթ վէ էյա-
 լէթլէր իչիւն մուրախաալարըն ինթիխապը ,
 քէնտի վէ րէյիսինին թէքմիլ մէսուլիլէթի
 թահաընտա Միլլէթէ այիտ օլան էմլազըն ի-
 տարէսի , էճնէպինին հէր կէօնէ միւտաիլէլ-
 օինին րէտտի , Միլլէթին կէրէք էֆրատը վէ
 կէրէք էմլազը խուսուսունտա թէքմիլ թէ-
 պայիլէթի , րուհանի հիւքիւմէթին վէ Տէվլէթ
 թարաֆընտան թանըմըլ օլան իտարէսին պէյ-
 նինտէ օլան միւնասէպաթը , վէ եախօտ տահա
 աչըգ սէօյլէյէլիմ , տախիլի սէրպէսթ իտա-
 րէյէ մէսուլ վէ րուհանի մէմուրլարըն վէ ի-

տարե պէյննատէ վագը օլան իրթիպաթը ,
Չիւնքի շու իմթիեաղաթ քիլիսէճէ սէբպէն-
թիյէթ իչիւն իթա օլունմուշ տուբ եօդ քի
պէլէտիյէ խուտուար իչիւն :

Պու սէբպէսթ իտարէնին թարգը մէմալիքի
մահրուսէտէ պուլունան պիլ ճիւմիէ մէղճէպ-
լէրին վէ Գաթօլիքլէրին տախի տախիլի քիլի-
սէճէ թանդիմաթ ու իսլահաթընա մուղայիր
օլմայարագ , դանոնճա վէ եախօտ Միլլէթէ
մէտուլ թանրլմըջ օլան բուէսսասընըն հիւքիւ-
մէթ թարաֆընտան խասսէթէն ճէլպիլէ Բաթ-
րիգ իւնվանը վէրիլէրէք թէէսիս օլունուտ :
վէ Էրմէնի Գաթօլիք Միլլէթի պիր տէ Էրմէնի
լաքին մէղճէպճէ Գաթօլիք օլմանան միլլէթ-
տէն այրը պիր Միլլէթ թանրլմասընըն սէպէպի
տէ պու աուր քի , Շարգ Գաթօլիք միլլէթի
քէնտի մէղճէպիսէ վէ իսլահաթընա մուղայիր
պիր շէյ պուլմատըղընտան , Տէվլէթին ումուսի
թանդիմաթընա մուլաֆըգ սուրէթտէ հարա-
քէթ էթմէք իսլէր իտի : Տէվլէթ պիր Էրմէ-
նի Գաթօլիք միլլէթի թանրլմըջտը . շու շարթ
իլէ քի ճնուն տախիլի սէբպէսթ իտարէսի հէր
կէօնա էճնէպի թէէսիրինտէն աղատ օլունու ի-
քինճի ՍուլթանՄահմուտունֆէրմանը կէօզտէն
կէչիքէն պու տէտիլիմիգէ չափուգ իզնա օլուր :
Էրմէնի Գաթօլիք միլլէթի տախի Բաթրիք
ինթիխասպընտա քէնտի էսկի հուգուգու վէ
քիլիսէ էմպազընըն իտարէսի հաղգընտա ու-

սուլու գանտիմէսինճէ հարաքէթ էտէր իտի :
Շու թաֆիսիլաթտան Տէվլէթին հուգուգու
իլէ մէղճէպ սէբպէսթիլէթի փէք կիւզէլ մու-
հաֆաղա օլմուշ օլտուղու աչիքեար սուրէթ-
տէ մէյտանա չըգմըջ տըր դանն էտէրիզ :

Բէվէրսուբուս պիրտէն պիրէ մէյտանա ա-
թըրը քի շամիլ պուլունտուղու մատտէլէրի
վէ մէղճէպ սէբպէսթիլէթի հաղգընտա Տէվ-
լէթին իմթիխազ էյլէտիլի մէպտէյի պիլէրէք ,
պիրտէն շունու տէր իտթըր էտէպիլիքիզ քի
Բօմանըն նէվիճաա դանոնլարը Տէվլէթին բօ-
լիթիգասընա խալէլ կէթիլէրէք , Էրմէնիլէրին
միլլէթէ հուգուգունու փայիմալ էյլէտիքտէն
մատտա , Տէվլէթը Այլիլէնին հուգուգու հիւ-
քիւմրանիլէսինէ տախի տօգունուր , էօյլէ քի
պունտան թիւրքիա իլէ Բաբալըգ պէյննատէ
պիր միւնաղանըն վուգուի մէլհուգ իտի : Փա-
գաթ Հիւքիւմէթ , քէնտի թէպաալարըն ու-
ղաղտա պուլունան մէղճէպտաչարը իլէ օլան
միւնասէպաթլարընա աօլա դայտ էթմէյիպ ,
քէնտի թէպաասը պուլունան Գաթօլիք ահալի
վէրէհապին էֆրատ վէ էմլազ իւզէրինէ սահիպ
օլտուղու հուգուգու հիչ պիր էճնէպի թէէ-
սիրի վէ հիւքիւմէթի մարիֆէթի իլէ իխլալ
օլմամասընը քեաֆի ատտ էտէր իտի :

Իլթէ ճնտան սօնրա Բաթրիք նասալ ու
թայեին էտէն միլլէթ տէյիլ իտի , իլլա Բօմա
Եպիսկոպոսլարը ինթիխապ էտէն միլլէթ տէ-

յիլ խտի , իլլա Բօմա վէ պէօյլէլիքէ Միլլէթին քէնտի ըէյիտի վէ մուրախխասալարըն իւղէրինէ օլան մէսուլիյէթի գալգմիշ օլուրուտու : Միլլէթին էմլագը իւղէրինէ Բօմա միւթէտարրեֆ օլուպ ծնլարը իտարէ էտէր իտի , արթըգ ծնլար Յսմանլը թէպաասընըն միլլէրի տէյիլ իտիլէր :

Պիր էճնէպի հիւքիւմէթ , հէր նէ գատար ըուհանի տախի օլսա , Ֆազաթ պու ճիւմիէ տայիմա պիր հիւքիւմէթ տիր վէ էճնէպի տիրպուրաճըգտա Բօմա հիւքիւմէթին աղնաթմագտըր էֆքեարըմըգ , շու հիւքիւմէթ , Տէվլէթը Ալիյէնին հուգուգու հիւքմրանիյէսինէ ըիայէթ էթմէյէրէք տայրէսի խարիճինտէ իշէ էլ ուզաթմայա պաշլատը , վէ հիւքիւմէթը Սէնիյէ քէնտի թէպաալարընըն մէսուլ ըէյիլէրի վէ ծնլարըն վէքիլէրի եէրինէ սայքի քէնտի թէպաալարը պիր էճնէպի հիւքիւմէթին թէպայիյէթի ալթընա կէչմիչէր կիպի պիր էճնէպի հիւքիւմէթին թէէսիրի ալթընտա պուլունանլարը գապուլ էտէճէյիտի :

Ալըմ սաթըմ մատտէլէրինտէ վէ եախօտ իտարէ օլունաճագ իչլէրտէ պիլէ պիր էճնէպի հիւքիւմէթին ըիզասը օլմատըգճա , եանի Բարա թարաֆընտան թաստիդ օլունմայընճա վէլ Տէվլէթին ատիլ գանոնլարը միւճիպինճէ տախի իճրա օլունմուշ օլսա իտի , եինէ Բօմա հիշ նազարը իլէ պագաճագըտը :

Նիզամաթ վէ Գավանինին տախիլի թէչքիւլաթընտա զուհուր էթմիշ օլան պէօյլէ պիր գարըչըգլըգա վէ քէնտի հուգուգու հիւքմիսնիյէսինէ իյրաս օլան խալէլէ , զայըը միւսլիմ օլան միլլէթլէրին պուլունտուգլարը հալ ումէվգիլէրինին վուաղէնէսինին ալթ իւսաթ օլմասընա Հիւքիւմէթին ըաղի օլմասընը միւմքին տէյիլ իտի , (Յնուն իչլուն վիւքէլա մէճիսի հագըգէթի հալի ինճէտէն ինճէյէ թէզէքքիւր էտիպ թասթըը միւթալաայէ ալտըգտան սօնրա Բէվէրսուրուտու ըէտտ էթմէյէ գարար վէրիպ , ծնու հիշ օլմամիշ վէ վուգու պուլմամիշ պիր իշ եէրինէ գօյարագ , պունունլա Բէվէրսուրուտան նէշաթ էթմիշ օլան նէթիճէլէրի տախի գապուլ էթմէտի , քի պուտա Գեր . Հասունուն Բաթրիքլիք հիւքիւմէթի օլուպ Բէվէրսուրուտուն շամիլ պուլունտուգու մատտէլէրի մէվգըրի իճրայէ գօմաղա վէ ծնլարը մուհաֆաղա էթմէյէ մէմուր թայեին օլունմուշտու :

Հիւքիւմէթին շու գարարը 1870 տէնէսի Մարտ 23տէ իճրա օլունուպ , Ֆազաթ ըսմէն 1872 Մայիս 13տէն էվվէլ նէշրօլունմատը :

Տէվլէթը Ալիյէ պէօյլէ աշիքեար սուրէթտէքէնտի սահիհ հուգուգունու մուհաֆաղա էտէճէք պիր մէսէլէտէ եիրմի ալթը մահ միւտտէթ թէէլիթէ պըրագմասը պիր թարաֆտան քէնտի ատիլանէ վէ միւտէպպիրանէ սուրէթ

տէ տավրանմասը կէօսթէրիրսէ տէ, տիկէր
թարաֆտան տախի տէֆաթէն մէսէլէնին իւ
զէրինէ միւզաքէրէյէ կիւրիշիլմէյէ սէպէպ վէ-
րիլտի :

Ե.

Ֆազաթ Տէվլէթը Ալիյէ իպթիտա րէվէր-
սուրուսու գապուլ էթմիշ իտի տէրլէր Բումա
իլէ Հասունուն թարաֆկիրլէրի :

Ճիւ վազը գապուլ էթմիշ իտի, ֆազաթ
նէյի, նէ շէյի : Հէյէթը զահրէտէ պիր պի-
րինտէն այրը վէ կէրչէքտէն պիրպիրինէ պազ-
լը իքի մատտէ վար բար, եանի Բումանըն եէնի
նէվիճաա գանոնլարը վէ Հասունուն իտարէսի :

Էվլէլէրինին իւզէրինէ Հիւքիւմէթ ապլա տիւ-
շիւնմէտի, չիւնքի օ քէյֆի թէպէտտիւլաթըն
մէմուր վէ միւճիտլէրի մէսէլէի Հիւքիւմէթէ
րէսմէն թէպլիղ էթմէտիլէր : Հասուն տախի
օլ խուսուտտա էլտէն կէլէն հէր նէվի զայրէթի
տիլիղ էթմէտի քի մէսէլէի փէրտէ ալթընտա
սագլայարագ եալընը քէնտիսինին ինթիլա-
պընա եալան եանլը ճէյէթլէր վէրիպ վէ ու-
մումի Միլլէթին րէյի իլէ օլմուշ կիլպի կէօս-
թէրմէք զայրէթիւտէ պուլունտու : Ֆազաթ
վուգու պուլան մատտէ պաշգա պիր շէյ օլ-
մայըպ իլա հուգուգ վէ իմթիւեաղլարըն մու-

հաֆաղասը սուրէթի իլէ Եպիսկոպոսլարըն
չաղրըրմասը, վէ Հասունուն թարաֆկիրլէրի
պուլունան պիր դաչ ալամըն պիր հիլլէքեար-
լըղը քի պունլար քէնտի քէնտիլէրինի Միլլէթ
երեսփոխանը ատտ էտէրլէր իտի : Մէսէլէ
Հիւքիւմէթէ թէպլիղ օլունտուգտան սօնրա,
Գեր . Հասուն պազը նուֆուգքեար զաթլարըն
մարիֆէթիլլէ Պէրաթը Հիւմայունու ալապիլտի,
պու տա էօյլէ պիր վազըթտա քի րէյիսի
վիւքէլա Սթամպուլտա տէյիլ իտի :

Ֆազաթ պու ճիւմէ, Հիւքիւմէթ Հասու-
նուն իտարէսինի թանըմաղլա պունունլէ պէ-
րապէր եէնի թէպէտտիւլաթլարը տախի թա-
նըմը օլմատը, վէ Էսկի սուուլ իւզրէ իլլէր
Էսկի հայլէրէ թահվիլ օլաճաղընը աչըգտան
աչըղա պէյան էյլէտի :

Պէրաթը Հիւմայունու իգրաաթ օլունտուղու
վազըթ օրատա հազրը պուլունանլար եիւք-
սէք սէսլէ բրօթէսթօ էթտիլէր, վէ Ֆէր-
մանտա եանլը պիր մատտէ օլտուղունու պէ-
յան էյլէտիլէր : Ֆէրտասը կիւն եանի 1867
Դեկտեմբեր 11/23 թարիխինտէ Միլլէթ
թարաֆընտան հազը պիր բրօթէսթօ թազ-
տիմ օլունտու Հիւքիւմէթէ, վէ Հիւքիւ-
մէթ տախի մէգքիւր բրօթէսթօտա պէյան
գըլընմը օլան նօգթալար միւթաալայէ շաեան
վէ շէրի օլտուղունու աղնաեարագ Ֆէրմանըն
հիւքիւմիւն իճրասընը թետախիլտէ պըրագ-

տը քի միլէթտէն միւթէշէքքիլ պիւ մէճիւ
մարիֆէթի իլէ մէսէլէ պիւ էթրաֆ օրթայա
ըդսըն :

Աճապա սլունուն իշիւն մի տէյէճէյիզ քի
Հիւքիւմէթ իպթիտա րէվէրսուրուսու գապու
էյլէտի :

Յէրմանըն հիւքիւ մէն օլունարազ Միւ
լէթին ումուրու իտարէսի օրթատա գալոր :

Օնուն իշին Հասունտան ասլա պաղը օլմեհան
պիւ մէճիւ րէյիսի Միլլէթ միւհրիւնիւ մու
հաֆաղայէ մէմուր օլուպ , Միլլէթ իտարէսի
թարաֆընտան եաղըլան թահրիթթը քէնտի
սի միւհրիւլէր վէ իմզալար վէ հինի հաճէթ
տէ իճապ էտէն ճէվապընը վէրիւ վէ Պապը
Ալի իլէ վուգու պուլան իշէրի կէօրիւր , Սէօյ
լէտիկիմիզ սահիհ օլտուզունու աղնաշըրմասը
իշիւն րէյիսին իսմինի տախի զիքը էտէրիզ ,
Պու զաթ Չըրաճեան Ղ.ոնդ վարգապետ
իտի :

Պու իշէր 1867 թարիխինին սօնլարընտա
վուգու պուլուպ , Ֆէրտասը սէնէ եանի 1868
ինտէ Բօմա քէնտի էլիլէրինտէն պիւրինի եանի
Մ. վալէրկայը մթամպօլա կէճնտէրիպ , մուսա
յիլէյի պէրապէրինճէ րէվէրսուրուս իշիւն թա
տիլաթ վէ թէպէտտիւլաթ կէթիւրմիշ իտի իսէ
տէ Փաղաթ Հիւքիւմէթը սէնիյէ ծնլարը գապու
էթմէտի , շիւնքի էրմէնի Կաթօլիք Միլլէթին
Բաթրիքիւք իտարէսի իլէ Տէվլէթին պէ յինտէ

վազը օլան միւնտէպաթընա մուվաֆըդ տէյիլ
իտի : Պու թէպտիլին տախի պիւ հիւսնիւ նէ
թիճէսի զուհուր էթմէտի , վէ հէման օլվազըթ
լար մէսէլէ Միլլէթ Սինհօդունա իհալէ գըլլնտը
1869 տէ զիքը էթտիլիմիզ կիպի մէգքիւր Սիւն
հօդուն պիհուտէ իգտամ վէ զայրէթի կէօ
րիւնմէքտէ օլուպ , Միլլէթ իլէ պէրապէր Տէվ
լէթ տախի ումուրու միլլիյէնին էսկի հալինէ
թահվիլի , վէ պիւր թէպէտտիւլաթ վուգու
պուլմազսըլըն Բօմա Տէվլէթինին վէ Միլլէթին
պի հաղգըն րէտա էթտիլի խուսուսաթմա մու
մանաաթ էթմէմէսինի արզու էտէր իտի :

Բօմանըն իսթիգամէթի իւզէրինէ արթըզ
իւմիտ քէօշէսի գալմայըպ , վաթիգան մէճ
լիսի թէճէմիլ օլունուր օլունմազ Բօմանըն
մաղրուրիլէթի տէրէճէյի նիհայէյէ եէրիլիպ ,
Բօմա իլէ Հասուն պալատէ տէտիլիմիզ կիպի
եէնի թէպէտտիւլաթըն իճրասընա պաշլաու
լար իսէ տէ , Փաղաթ Միլլէթ արտ արտա
հաղըլը բրօթէսթօլար էթմէքտէն վազ կէլմէ
յիպ Հասունուն իտարէ վէ մէմուրիլէթինի
տախի թանըմատը , Տէվլէթը Ալիյէ իսէ շու
իշէրտէն պիւթիւն պիւթիւնէ միւնֆէալ օլա
րազ , Միլլէթին հաղըլը բրօթէսթօլարընա հաղգ
վէրիւպ , քէնտի գարարը գաթիսինի վէրմէզ
տէն էվվէլ Բօմանըն վէ Հասունուն թէհի վէ
վահի թէհախաթընտան աղատ օլուպ , Միւ
լէթին քէնտի բուհանի վէ ճիսմանի ումուր վէ

մէսալիհինի սէրպէսթճէ իճրա էթմէ յէ միւզ .
 թէտիր օլմասր իչիւն իճապ էտէն խուսուսու
 մէվզըի իճրայէ վազ էյլէտի : Պուենլար (եանի
 բօմա վէ Հասուն) Հիւ.քիւմէթը Սէնիյէի իղ-
 ֆալ էթմէ.ք իչիւն պիր թարաֆտան միլէթի
 գօրգութմաղա վէ տիկէր թարաֆտան հէր
 կէօնա թէտպիրէ թէչէպպիւս էտէրլէր իտի :
 Բօմա Գեր . Յրանգինի էլի սըֆաթը իլէ Սթամ-
 պօլա կէճնտէրմէ յի գուրուպ , Հիւ.քիւմէթէ
 Բէվէրուրուս կոնդակընը գապուէ էթտիրմէ.ք
 իչիւն , թէնագիւս գապիլիտէն օլարագ զա-
 յէթ հիլէ վէ տէսիսէ.քեարանէ պիր թարիգ
 իթթիխազ էյլէր իտի : Բօմա հիւ.քիւմէթի ,
 կէրէ.ք Տէվլէթը Ալիյէնին հուգուգու հիւ.քմէ
 րանիյէսինէ վէ կէրէ.ք Միլլէթին իմթիեա-
 զաթը գատիմէսինէ միւզիբը վէ մուղայիր սու-
 բէթտէ Շարգտա քէնտի նուֆուղունու թէ.ք-
 սիր էթմէ.ք նիլէթի իլէ , Մէլլէթտէն զասպ
 էթմիլ օլտուղու իմթիեաղլարընա հէ յէթը զա-
 հիրէտէ Տէվլէթը Ալիյէի տախի հիսսէտար էթ-
 մէյէ թէ.քիֆ էթմէ յի մուվաֆըզ ֆըրսաթ առտ
 էյլէտի , պուսուսղա զանն էթտի .քի մաղսուպիլէթ
 արգուսու իլէ Օնու տախի .քէնտիտի իլէ հէմէֆ-
 քեար էտէպիլիր : Պու տէտիլիմիլ թէտպիրին
 իճրասընը բուհպան զաղէթալարը տախի , զս-
 րուրի իթիրաֆ էթմէ.քտէ տիրլէր , շունուն սէ-
 պէպի իսէ քէնտիլէր հէր տայիմ շունուն պու-
 նուն հագգ ու հուգուգունու զասպ էտէն պիր

բօլիթիգայա ալըշմը օլտուգլարընտան , առիլ
 պիր հիւ.քիւմէթին քէնտի պատըզ թէտաա-
 լարը հուգուգունա համիլ օլապիլմէսինէ ազըլ-
 լարը եէր էթմէ յօր , իմտի Բօմանըն թարաֆ-
 կիրլէրի քէնտի վահի վէ հագսըզ թէտպիր-
 լէրի իւզէրինէ գօմուշ օլտուգլարը իւմիտլէրի
 պօշա չըգտըղընա արթըզ սահիհէն իլզամ
 վէ իգնա օլտուսլար .
 Մօն . Յրանքինին մէմուրիլլէթի ումուղ-
 լարը հիւսնիւ մուվաֆֆադը յէթ պուլմամասընա
 Պապը Ալիինն առալէթի սէպէպ օլտու .
 Պինահէն ալէ յհ պէ յհուտէ վէ պիէտիպանէ
 ի.քի մէշհուր տիֆլօմաթլարըն եանի Ալի վէ
 Մահմուտ փաշալարըն իսմիլէրինի լէ.քէտար
 էթմէ յէ գալըշմասընլար , կէօյա քի էվլէլ.քի
 քէնտիլէրինին հիլլէ.քեարանէ թէրթիպ օլուն-
 մուշ մուգավէլլէ յի գապուլէ մէյալ , վէ ի.քին-
 ճիսի տախի օլ մուգավէլլէի իճրայէ իհմալ էթ-
 տիլլինի կէօսթէրիպ : Պու ի.քի զաթլարըն բօ-
 լիթիգալարը պիր պիրինէ մուվաֆըզ օլուպ ,
 ֆագաթ իճրաաթտա եալընըզ պաշգա պիր
 հէ յէթ .քէսպ էյլէտիլէր : Ալի փաշա քէնտի
 հալիմ թալը ու թարընտան Բօմա մէսէլլէ յի
 աղնայապիլիր զանն էյլէտի , ֆագաթ սօն-
 րատան Բօմանըն իչի աղնամագ իսթէմէտիլլինի
 ի.քիճէ ֆէհմ էյլէտի . Մահմուտ փաշա իսէ
 պու խուսուստա թէէսիրի թէպիլիղաթ էլլէ ալ-
 մայը ֆարըզ այն առտ էթտի քի պու սէնէ-

նին Մայիս 13 ինտէ գաթիէն մէսէլէ նէթիճէ
փէզիր օլտու (3 րէպպիւլ էվվէլ, 1289) :

Պունտան աղնաչըլմադտա տըր քի էվվէլ ու
ախըր Հիւքիւմէթ մուգավէլէի մեղքիւրէի
գապուլ էթմէտի, վէ էկէրչի պիր արալըդ թէ-
րէտաիւտ եիւզիւ կէօսթէրտի իսէ, պու տա
հուգուգ մէսէլէսինտէ օլմայըպ, իլլա խուսու-
սաթը ատիյէտէ վուգու պուլտու : Հէր նէ
գատար պաղէն քէնտի թէպլիղաթ ու մուխա-
պէրաթը դայէթ միւթէտիլ սուրէթտէ միւսլիհ
պիր թարղտա վուգու պուլտու իսէ տէ, իչին
ազըպէթինի աիւչիւնմէքսիզին պիր կիտիչէ
տէյիլ իտի :

2.

— 1867տէ նէչը օլունմուչ օլան րէվէր...
1853 թարիխինտէ Լիւէ՛ թէսմիյէ օլունան կոն-
դակըն մուֆասապը տըր, պու սէպէպտէն եէ-
նի պիր շէյ սայըլմազ, վէ ծնուն իւզէրինէ
Տէվլէթը Ալիյէ խասսէթէն մալիւմաթ իսթէ-
յիպ ծնուն թէտղիգաթընա կիրիչմէյէ տէ հա-
ճէթ եօզ տուր, իչթէ Բաբա վէ Հասունա
իլթիղամ էտէն զազէթալարտան հէր ան իչիթ-
աիյիմիզ սէօլլէր պունլար տըր :

Պու զազէթալար էօյլէ պիր կոնդակ հիյէ-
թինի վէրմէքտէ տիրլէր քի Տէվլէթը Ալիյէ

քէնտի մէմայիլքի տախիլինտէ սայէի ատալէթ-
վայէի հազրէթը Միւլիւքեանէտէ էրմէնի Գա-
թօլիք միլլէթինին նայիլ օլակէլտիյի իմթիեա-
զաթը պրրադսըն քի Բօմա տախի ծնլարա մէ-
զուն օլուն վէ միւսթաղիլ սուրէթտէ նէվի-
ճատ գանոնլար վազ ու թէէսիսէ գալգըչսըն :

Կէրէք Լիւէ՛ թէսմիյէ օլունան կոնդակ օլ-
սուն վէ կէրէք պիր եէմին ուսուլի, եախօտ
տիկէր մալիւմ վէ նամայիւմ պիր մատտէ վէ
եա Բաբանըն պիր շէհատէթնամէսի քի պուն-
լարը աւլա նէչը էթմէյէ իհթինաճ եօզ տուր-
իիւլասայի քէլամ պունլարըն քեաֆիֆէսի տէ
Բօմանըն թէրվիճը միւրատընա ալէթ օլան օլ
Արքեպիսկոպոսական-Նախագահական քիւր-
սիսինին թէրթիպ վէ հիյլէսի ալթընտան չը-
դըպ Տէվլէթ նէզտինտէ պիր գանոն հիյէթի
քէսպ էտէմէտի : Չիւնքի 1830 տա իճրա օլու-
նան ինթիխապ պու մատտէտէ նագըս թու-
թուլուղունտան, վէ 1845 տէ աղըր մէսէլէ-
լէր զուհուր էթտիյինտէն, 1850 տէ թէքրար
եպիսկոպոսլար վէ արքեպիսկոպոսլարա միլլէ-
թին րէյինի սօրմագսըզըն ձեռնադրուլիւն-
լար վուգու պուլմաղըն, նիհայէթ 1853տէ րէյի
միլլէթէ մուղայիր նիզամնամէլէր վազ օլուն-
տուղու ճիհէթլէ Բօմա հիւքիւմէթինին քէն-
տի քէյֆինճէ իճրա էթտիյի ինթիխապլարը,
հիւքմ ու գարարլարը Տէվլէթ նէզտինտէ հիչ
պիր գըլմէթի օլմատը, վէ միլլէթին միւսթա-

գիլ խտարէսի եօզ քի Բօմանրն եէտինէ կէշտի,
 իլրս միլլէթտէն պիր բէյիսէ վէ պիր խտարէ
 մէճիխնէ հաւալէ վէ թէսիմ օլունտու քի
 պունլար միլլէթին տօղրուտան վէ սերպէսթ
 ինթիխապը իլէ իճրա վէ թաստիդ գըլընմըշը-
 տըլար :

Եալընը պունլար Տէվլէթ նէզտինտէ իճ-
 րայի մէմուրիլէթ էթտիլէր եինէ պունլար եա-
 լընը միլլէթէ վէ էմլագա համի վէ մուհաֆըզ
 օլուպ ինթիխապաթա մէմուր , վէ միլլէթին
 էմլագընա միատիր թայեին օլունտուլար : Տէվ-
 լէթտէն թաստիդ օլունտու թանրըրջ օլան
 միլլէթին մէրգում բէյիսլէրի Տէվլէթին հու-
 գուգունա վէ միւնասէպաթընա գարշը հիշ պիր
 վագըթտա միւզիլըր պիր իշտէ պունլունմատը-
 լար , վէ Տէվլէթին նէ պիր էմրինէ տսի , նէ
 տէ շու եա պու իշտէ խային պունլունտուլար :
 Պալատէ գիքը օլունան վուգուաթ , միտալ վէ
 խուսուսաթ Բէվէրսուրուս կոնդակըն ահքեա
 մընա մուվաֆըզ տէյիլ իտիլէր , նէ տէ միւն-
 թազամ ըպահաթլար , չիւնքի աշիքեար սու-
 բէթտէ թանրըրջ օլմայըպ օնլարըն մէվճու-
 տիլէթի հէյէթը զահիրէտէ հիւմնիւ սուրէթ
 վէբիմիշ պիր հէյլէքեարըզ էսէրի իտի . վէ
 թարզ ու շէքլինէ կէիխնէ , էյլէ պիր հէյէթ իտի
 քի Տէվլէթ օնու թահթը թէգէքքիւրէ պիլէ
 ալմայա շայէսթէ կէօրմէտի : Տահա նէ ուզա-
 տալըմ , մալիւմ օլտու քի օնու կիզլի սագլա-

մաղա վէ թաղերը ու թէպաիլ էթմէք իշիւն
 էլէ ալընան հիլլէքեարըզ պիլզաթ Բէվէր-
 սուրուս կոնդակը իլէ մէյտանա չըգտը , վէ
 էկէրլի պահթ Բօմա իլէ Հասունա միւսաիտ
 օլմուշ օլտա իտի , գապիլ տիր պիր գալըն բէր-
 տէ ալթընտա Բէվէրսուրուս տախի կիզլի
 սագլամաղա մուվաֆիազ օլմուշ օլուրլարըտը :
 Նասըլ քի պէօյլէ միսալլէր պաղը վուգուաթ-
 լարտա կէօրմիլէրիլ տիւր : Բօմա վէ Հասուն
 կէօրտիլէր քի քէնտիլէրին ճիւզլի վէ գըյմէ-
 թի օլմայան իշլէրին Տէվլէթին նազարը աըզ-
 գաթընը ճէլպ էթմէտիլէր , տահա զիյատէ
 վէ պէօյիւք թէշէպալիւսաթա ճէսարէթ էթ-
 տիլէր , էկէր քէնտի հիսապլարընտա եանը-
 լըպ քեաֆֆէյի իւմիտլէրի վէ զայրէթլէրի
 պօշա չըգտը իսէ պաշգասընա պիր տէյէճէք-
 լէրի եօգ տուր :

— Տէվլէթը Ալիյէ մէզնէպ սերպէսթիլէթի-
 նէ գարշը կէլմէքտէ հալ պու քիմէգքիւր սեր-
 պէսթիլէթ Փարիս ահանամէսի իլէ թէէմին
 օլունմուշուտու . — իլթէ պու տուր Բարալըզա
 թարաֆկիր օլան ալօգաթլարըն ալէսսէվիյէ
 գուլլանտըղլարը լիսան վէ տէյիլ :

Պիզլիմ զանն ու էֆքեարըմըզնա էկէրլի Պա-
 պը Ալիյի թէսահիւպ էթմէյէ գալըրըրտազ ,
 պու խուսուստա ուֆազ պիր շիւպհէյէ պիլէ
 զահիպ օլտուզումուզտա եինէ պէօյիւք պիր
 հագարէթ իթմիշ օլուրուզ , խուսուսա նասըլ

քի պէյան էյլէտիք միւսթէլիֆ մէզհէպէր օնուն զիյրի հիմայէսինտէ հէր տիւրլիւ թէքմիլ սերպէսթիյէթէ մազհար օլմադտա տըրլար , պունուն ճէվապընը սալիմ թէֆէքքիւրաթ սահիպէրի վէրսինլէր :

Մէզհէպճէ սերպէսթիյէթին իճրասը եօգ քի էճնէպի հիւքիւմէթլէրտէն իճատ օլունմուշ , վէ Տէվլէթը Ալիյէնին փարիս ահտնամէսի վէսիլէսիլէ , մուահիտ օլան տէվլէթլէրին հիմայէսի թահտընտա օլմայարադ վիճուտէ կէթիւրիւմիշ պիր մատտէ տիր , իլլա օլ մուահէտէտէն չօգ վազըթ էվվէլ մէմալիքի մահրուսէտէ մէվզըրի իճրայէ գօնմուշ պիր քէյֆիլէթ իտի :

Էվվէլա , իւքինճի ֆաթիհ Սուլթան Մուհամմէտ , Սթամպօլուն ֆաթիհի , մէզհէպճէ սերպէսթիյէթի թէէսիս էյլէտի , խրիսթիյան ճէմաաթլար թէշքիլ էտիսլ վէ օնլարըն Բաթրիլլէրինի թաստիգ էտէրէք : Գէնտիսինտէն սօնրա հուլուլ էտէն ասըրլարտա իճրայի սալ թանաթ էտէն Սուլթանլար տախի իշպու իհսան օլունմուշ օլան մէզհէպ սերպէսթիյէթինի մուհաֆազա վէ վիդայէ էյլէտիլէր :

1839 տա թանդիմաթը խայրիլէ մէզքիւր սերպէսթիյէթի թէվսի էյլէիպ , 1856 տա փետըրվար 18 տէ շէրէֆսունուհ պուրուլան խաթթը Հիւմայուն տախի օնու իգմալ էյլէտի : Իմէտի 1856 Մարտ 30 տա փարիլ ահտնամէսի

իմզալանտըրը վազըթ մէզհէպ սերպէսթիյէթի օնտան չօգ զէման էվվէլ Մէմալիքի Շահանէտէ թանըլմըշ պիր մատտէ իտի : Մէզքիւր ահտնամէնին տօգուզունճու պէնտինտէ եօգ քի եէնի պիր մէզհէպ սերպէսթիյէթի իճատ օլունուեօր , եախօտ Տէվլէթը Ալիյէյէ պէօլլէ պիր շէյ էմր օլունուեօր , իլլա Պասլը Ալի օնու միւթէահիտ օլան տէվլէթլէրէ թէպիլղ էտէրէք շէօլլէ սէօլլէր : Եիշպու թէպիլղաթ սէպէպիլլէ մուահիտ օլան Տէվլէթլէր կէրէք պիրլիքտէ վէ կէրէք միւնֆէրիտէն Չաթը հազըթը Շահանէնին թէպաալարըն իշլէրինէ վէ եախօտ Տէվլէթը Ալիյէնին ումուրը տախիլլէյէսինէ միւտախիլլէյէ ալա հազգ ու սէլահիլլէթլէրի օլմայաճազ տըր :

Պու դատարլա պազը ճիղվիթ դազէթալարըն թէքէպպիւրիւնիւ թէսկին էթմէք քեաֆի տիր , օնյար քի մէմալիքի մահրուսէտէ պուլունան խրիսթիանլարըն վէ Հիւքիւմէթին միւնասէպաթընը սըրասընա գօմաղա քէնտիլլէրինի մէզուն վէ մէմուր զանն ու գըյաս էտէրլէր :

Լաքին մէզհէպ սերպէսթիյէթի , թահտիտ էթմէք իաթէյերէք տէրիլ քի մէզհէպ նէ ազճէ վէ նէ տէ շու եա պու զաթըն իւզըրլինէ մէպնի տիր : Տէվլէթը Ալիյէ քէնտի թէպաալարընա սերպէսթիյէթ իհսան էյլէտի , պունուն իլէ քէնտի հիւքմ վէ նուֆուսլարընը թէպաա

սը իւզէրինէ թէսիր փէյտա էթմէք իչիւն
 էճնէպի հիւքիւմէթլէրէ պիր սէրպէսթիյէթ
 վէրմէտի : Բէզայիք քէնտի թէպաասը պու-
 լունուպ միւթթէլիֆ մէզնէպլէրտէ պուլունան
 տիւրլիւ տիւրլիւ միլլէթլէրէ միւթթազիլ պիր
 իտարէյի տախիլիյէ իհսան էյլէտի , պունուկա
 տախի թէպաասընըն շու սէրպէսթիյէթինէ
 տախի էճնէպի հիւքիւմէթլէրին միւտախէլէ-
 սինի թէճվիզ կէօրմէտի :

Մէզնէպ սէրպէսթիյէթի իւզէրինէ աթի իւզ
 զիքը պէնտտէ սէօյլէյէճէյիզ :

Փարիզ ահտնամէսինէ կէլինճէ քի 1856 փե-
 տրովար 18 աէ ֆէրմանը Շահանէնին սատէճէ
 պիր թէպապիլթը ըտը , մէզքիւր ֆէրմանտա
 միլլէթին քէնտիսինէ միւթթաալիզ վէ այիտ
 օլան ինթիխապը իյէ միլլէթին տախիլի իտա-
 րէսի եալընըզ օլ միւնթէխապ զաթլարա իհա-
 լէ գըլընըր օլտուզունու իչար գըլընմը աըր :

է .

Բէվէր... կոնդակըն իւզէրինէ էտէճէյի-
 միզ միւթթալապը գըստա եէրինէ պաղլայըպ ,
 կէլիլիմ պաղլըճա մէզնէպ սէրպէսթիյէթինէ .
 օլ սէրպէսթիյէթ քի Օսմանը թէպաասը պու-
 լունան էնվայի միւթթէլիֆ մէզնէպտէ պու-
 լունան միլլէթլէրէ , վէ նիհայէթ մէզնէպ սէր-
 պէսթիյէթին պինասը շու աթիտէքի էասս :

լար իւզէրինէ միւէստէս օլտուզունու աղնաթ-
 տրալըմ , եանի :

- Ա. Չամիր սէրպէսթիյէթի .
 - Բ. Տախիլի իտարէնին իսթիզլալիյէթի .
 - Գ. էճնէպի թէէսիրաթըն րէտաի .
 - Դ. Տէվլէթը Ալիյէյէ թէքմիլ թէպապիյէթ .
- Մէզնէպ սէրպէսթիյէթինի թէշքիլ էտէն
 մէվատ շու աթիտէքի նօգթալարտա շամիլ
 օլապիլիւրլէր .

Վարդապետութիւն եախօտ մէզնէպճէ ի-
 թիգատ .

- Իսլահաթ վէ ճնուն ուսուլու իճրաիյէսի .
- Խտարէ եախօտ խարիճի հիւքիւմէթ .
- Միւք վէ թէսարրիւֆաթ վէ ուսուլու իտարէ .
- Թէնպիհաթ եախօտ րէսմէն վազ վէրմէքիլք .
- Մուխապէրաթ եախօտ քիլիսէճէ միւնասէ-
 պաթը միլիյէ :

Իչ պու պէլլի պաղը շու նօգթալար իւզէ-
 րինէ սէօյլէյէճէյիզ . պունլար հէրնէ գատար
 մէզնէպ սէրպէսթիյէթին թէքմիլ մէվատտը
 թէշքիլիյէսի տէյիլ իսէլէր տէ , պու ճիւմլէ
 մանէվի սուրէթտէ ճնու թէշքիլ էտէն թէ-
 մամիյէթի ատտ օլունապիլիւրլէր :

Թարիֆտէն միւթթաղնի օլտուզու վէճհ իլէ ,
 Ա. էն սէրպէսթ վէ ազատ հիւքիւմէթլէրին
 ճէվապ վէրտիքլէրի մէզնէպ սէրպէսթիյէթի
 միսալլէրինտէ էօյլէ պիր ուսուլ եօգ տուր քի
 պալատէ զիքը օլունան նօգթալարը էնվայի

մեզ հետևելու թէքմիլ սուրէթտէ մեզունիյէթ վէ սէլահիյէթ իթա օլունմուշ օլուն , տէվլէթին միւտախէլէսի օլմագսըղըն :

Բ. Մէզհէպ պէլէտիյէ իտարէսինտէն միւթագիլ պիր էհալի վէ եախօտ պիր իտարէթէլքիլ էթմէտիյի վէ հաթտա էտէմէյէճէյի տերքեար տըր , զիրա քաշ քի շախսը վահիտ իքի հիւքիւմէթէ տէ թապի ատտ օլունուր , եանի էհլը իման պիր շէհիրլի օլտուղու կիպի շէհիրլի տէ պիր էհլը իման տըր , տէմէք օլուր քի մէզհէպին վէ իտարէնին աղասը իքիտէ պիր տիր :

Գ. Մէզհէպ սէրպէսթիյէթի իլէ պերապէր , կէօնակէօն մատտէլէր իւզէրինէ միւճատէլէլէր զուհուր էթտիյի վագըթ , մէսէլէ խարիճի բօլիթիգայա միւթաալիգ օլտուղունտա , օլ վագըթ տայիմա պէլէտիյէ հիւքիւմէթի միւրաճճահ թութուլտուղու , ֆագաթ եալընը մատտէ տախիլի մէզհէպէ միւթաալիգ օլտուղունտա պէլէտիյէյէ միւրաճաթ օլունմա տըրը աեան տըր :

Դ. Պալատէ զիքր օլունան նօգթալարտան էվլէլքիսի պէր թարաֆ օլունտուղու վագըթ քի վարդապետութիւն տըր , պագը գալանլարըն քեաֆիէսի տէ խարիճի պիր թէէսիրաթէ մէրպուլթ օլուպ , օ նօգթալարտա հերան պէլէտիյէ թէվասսիւթիւնիւն էլզէմիյէթի աչիքեար տըր :

Պինաէն ալէյհ Տէվլէթը Ալիյէ , Գաթօլիքլէրին րէյիսի նազարը իլէ վէ մէզհէպ սէրպէսթիյէթի պէհանէսի իլէ Մէմալիքի Մահրուստէ քէնտի քէյֆինճէ եարմաղա , պօղմաղա Բարանտ սէլահիյէթ վէ մէզունիյէթի քեամիլէ իթա էյլէմէսի մուհալ օլտուղու իսպաթէ հաճէթ եօգ տուր , վէ պունա տա Բարա Բ. Մուհամմէտին մէզհէպ սէրպէսթիյէթի իհսան պուլուրմուշ օլտուղունու , 1839 տա թանդիմաթը խայրիյէնին օլ սէրպէսթիյէթի զիյատէ թէվլի էյլէմիշ օլտուղունու , 1856 տա խաթթը Հիւմայունուն թէքմիլ սուրէթտէ ծնու իգմալ էյլէտիյինի , վէ նիհայէթ Պապը Ալի ֆարիզ ահմնամէսինտէ ծնու մուհաֆաղա էթմէյի իսթիլզամ էտէճէյինի իրատէյի մախտուսէսիյէ թ . պէնտլէ թէպիլը էյլէր :

Տօղրու պիր մէզհէպին թալիմաթ վէ մէֆհումլարընը պաշգա գալըպա տէօքէրէք , իլավէ էտէրիլ :

Ա. Գաթօլիք մէզհէպինի թէլքիլ էտէն հիւքիւմէթլէր կէօնակէօն մէրթէպէվէ ըիւթպէյէ թապի օլուպ , նասըլ քի ըսլահաթլարը վէ տախիլի նիզամնամէլէրի տախի միւթէնէվլի օլտուղու մալիւմ տիր :

Բ. Բաթրիքլիք հիւքիւմէթի վէ փայէ ումէրթէպէսի պօշ պիր իամ օլմայըպ , իլլա մէզհէպ թարիգաթընտա միլիյէճէ էն միւթէպէր պիր մէմուրիյէթ օլտուղունու հէր քէս պիլիք :

Գ. Գրիստէնին իւք ասորլարննաան պէրու թէքմիլ Լատին միլլէթինէ եպլընը պիր բաթ-
 րիքիք թէէսիս օլունաու, մէրքէզի Բօմա օ-
 ւարագ, վէ Ալէմանեա Սքօչիա վէ Սմէրիգա
 միլլէթլերի սօնրատան քիլիսէ իլէ պիրլէշտիք-
 լերի, վէ պու իթթիհաա Լատին միլլէթին՝
 թապէն ինթիշար իլէ մէզնէպ վէ այրնճա Լա-
 տին քիլիսէսինի թէշքիլ էտէն ազալար սայըլ-
 տըլար քի Շարգ քիլիսէսի տախի թէմալլէ
 օլունաուղու թարիլիէ աշնա օլանլարա խաֆի
 տէ յիլ տիր :

Գ. Գաթօլիքլիլին հալլերի Շարգ քիլիսէ-
 սինաէն իսէ Ղարպ քիլիսէսինաէ տահա զի-
 յատէ էյի պիր հալաէ պուլունաուղունտան,
 պունաան մէզքիւր քիլիսէլէրտէ պէօյիւքիւք
 վէ քիւլիւքիւք իտտաասը զուհուր էտէմէզ
 օլաուղու միւհթաճը էյզահ տէ յիլ տիր : Փա-
 գաթ շու նէթիճէ հասըլ օլապիլիր քի Ղարպ
 քիլիսէսի հէր նէ դատար շօգլուգ վէ թէրագ-
 գըտա պուլունուրոս տա Շարգ քիլիսասընըն
 ուղղափաուութիւնու իւղերինէ միւթէքէպ-
 պիրանէ հիւքմ էտէմէզ . վէլէվ պու սօնրաքի
 ֆագեր վէ ազըգ տախի օլուն :

Քէզալիք Շարգ քիլիսասընըն իսթիգլալիլի-
 թի հէր նէ դատար թանթանա վէ շաշասըզ
 իսէ տէ եինէ միւթէպէր վէ միւհթէրէմ տիր-
 լէր, քէնտի հուգուպու գատիմէսի պու անէ
 տէկին մէշրու վէ մէրի օլմաղըն, սէրվէթ ու

թէրագգը պուլմուշ օլան պիլ ճիւմիէ գըսմոան
 օլ հուգուգ իւղերինէ իճրա օլունան մաղրու-
 պիլէթ տայիմա ատալէթին խարիճինտէ պիր
 քէ յֆիլլէթ օլաուղու էտնա միւլահաղա իլէ մա-
 իււմ օլուր : Պու մալիւմաթլարը վէրտիքաէն
 սօնրա կէլէլիմ շիմտի մէսէլէնին հալլինէ :

Տէվլէթը Ալլիէ սէրպէսթիլլէթը քեամիլլէյէ
 մէզունիլլէթ իթա էտէր, պիլ ճիւմիէ տախիլի
 իշլէրէ միւթաալլիգ օլան խուսուսլարտա սէր-
 պէսթիլլէթ թարաֆտարը օլան ախէր տէվ-
 լէթլէր կիպի : Լաքին խարիճի մատտէլէրէ
 կէլինճէ վէ եախօտ օլ խուսուսա քի օրատա
 տօղրուտան պէլլէտիլլէ պիր թէվաասիւթ վու-
 գու պուլապիլիր, պաշգա տէվլէթլէր կիպի
 քէնտիսի տէ կէճնակէօն մէզնէպլէրէ պազը
 միւսաւլաթ դանոնլարը : Թախտիս վէ թայիին
 էտէր քի հէր պիր քիլիսէ վէ միլլէթ հուգու-
 գունուն մուհաֆաղասընա միւգթէտիր տիր :

Հիւքիւմէթ քէնտիսինին իհասն պուլուր-
 տուղու իմթիեազաթա էճնէպինին միւտախէ-
 լէսինէ աւլա ճէվազ վէրմէզ : Վէ մէզքիւր
 իմթիեազլարըն մէրի իւլ իճրասը էյիւն մէզ-
 հէպին տախիլի նիղամաթը ճնա մուվաֆըգ
 օլմասը լազըմ տըր :

Պաշգա մէզնէպլէրի պէր թարաֆ էտէրէք,
 նասըլ քի մուգատտէմա տէօյլէտիք, Շարգ
 Գաթօլիքլիլի էճնէպինին էանի Բարա հիւ-
 քիւմէթիլլին միւտախէլլէսինէ միւհթաճ օլմագ-

որդրն ազատ վէ՛ միւսթ ադիլ սուրէթ տէ վազըթ
կէչիրմէ յէ միւսայիտ օլան գուտրէթի վար տըր :

Պու կէծնա հուգուգուն իծրասը բօլթիդա-
ճա քէսպը էհէմիլիյէթ էյլէյիպ , Գաթօլիքլիք
տախի սայիր մէզհէպլէր կիպի Չաթը Շահա-
նէ թարափընտան թանըլարագ թէպատի Տէվ-
լէթը Ալիյէ իչինտէ այըը պիր ճէմասթ հէ-
յէթի քէսպ էյլէտի :

Իչթէ Գաթօլիքլիյին իծրասընա տայիր ճէ-
վազ վէրիլէն նօգթալար պունլար տըր :

Վարդապետութիւն . Տէվլէթը Ալիյէ հէր
պիր ֆէրտէ քէնտիսինէ մագպուլ կէօրիւնէն
իթիդատա ինանմազա սէրպէսթիյէթի քեա-
միլէ իհսան էտէր , Փագաթ եալընըզ շու ի-
թիդատ մէզհէպին տախիլի վարդապետութիւ-
նունա այիտ օլուն : Խարիճիյէ Նազըրը Սէր-
վէր փաշա 1871 Սեպտ . 27 տէ Բաբա էլլիսի
պուլունան Մօնա . Ֆրանքիյէ շու վէճհ իլէ եազ-
մըլըտը : « Պապը Ալի քէնտի շան ու շէրէֆինէ
« վէ ահտնամէլէրի խիլափընտա պուլունմա-
« մագ իչիւն տայիմա քէնտի ֆէրիդէսինին իճ-
« րագընտա աւլա թէքեասիւլ էթմէմէ յէ սայ
« ու իդտամ էթմէքտէ օլուպ , բոհմի վէ Ֆէհէդէ
« Բիսուսլէ Բիւլէլէրի թէքէվլիւնի իլէ մու-
« դատտէս վատլարընը փայիմալ էտէն խու-
« սուսաթտան իճթինապ էտէրէք » :

Ըսլահաթ . Մէմայիքի մահրուսէտէ պուլու-
նան շարգ քիլիսալարըն թէշքիլի էօթէտէն

պէրու միւսթագիլ վէ սէրպէսթ օլարագ վէ պո-
տախիլի սէրպէսթիյէթ Տէվլէթին իհսան էթ-
տիլի օլ սէրպէսթ խտարէնին մէպտէյի թէէ-
մին էյլէյիպ , Տէվլէթ , քիլիսէճէ հուգուգը-
րը մուհաֆազա էթմէք վէ հինի հաճէթտէ
խալէլտէն վիգայէ իչիւն միւտախէլէ էթմէք
քէնտի մէնաֆիի իդթիզասընտան տըր : Սաֆ-
վէթ փաշա խարիճիյէ նէզարէթինտէ պուլուն-
տուլու զէման 1867 Նոյեմ : այընտա Սըբազան
Գէօրգ կաթողիկոսա շու վէճհ իլէ եազմըլտը :
« Միւսլէի Գահրմէն Եհաննէս Բիւլէլէրիւն օլուն
« ղէլ ճիւլէ իրիսիյան իլիսուլըն հայիլ օլուգըլը
« հոգոգա ճիւղի պիր խալէլ իյրաս օլմամասը
« իչիւն նէ տէրէճէ իդտամ էթմէքտէ օլտու-
« ղումուլու Չաթընըզա թարիֆէ հաճէթ եօզ-
« տուր , վէ հուգուգու մէզքիւրէնին մուհա-
« Փագասը տայիմա Պապը Ալինին տախիլի բօ-
« լիթիդասընըն էսասը ատտ օլունաճագ տըր » :
Խտարէ . Հէր ճէմասթըն խտարէյի տախիլի-
յէսինին սէրպէսթիլինի պիլէրէք , վէ պունուն
իսէ էսասը եօզ քի պէլէտիյէ սէրպէսթիյէթի
իլլա մէզհէպ սէրպէսթիյէթի օլմագըն , քիլի-
սէնին տախիլի խտարէսինտէն իքի շէյ իլէրի
կէլիր եանի սըթ Խոսուսիւլ Բիւլէլէրի վէ ղէլ-
րէն , պունլար տախիլի սէրպէսթիյէթին նէ-
թիճէլէրի տիլէր : Պու իքի գըլըվար Տէվ-
լէթ թարափընտան շու ֆէրգլէ սէրպէսթ պը-
րագըլըլը տըր , եանի սըրֆ բուհանի խուսու-

սաթ թէքմիլ սուրբեթտէ օլ միլլէթին խտարե-
սինէ պըրագըլմը , լաքին պէլէտիյէ խուսու-
սաթը իչինն Հիւքիւմէթ պուճա տայիր դանճն-
լար իթարնը քէնտիսինէ սագլար վէ էճնէպի
միւտախէլէսինի աալա թէճվիլ կէօրմէզ : Սէր-
վէր փաշա 1871 սեպտեմբեր 27 տէ Մօնս .
Ֆրանքիյէ շու վէճհ իլէ եազմը տըր : « Հիւքիւ-
մէթը սէնիյէ հէրան միլլէլը միւխթէլիֆէնին
բուհանի Ռոսիէսի էննէ օլ Ֆիլիսիէրէ վէ Ժուրըն բե-
հայիննէ իհալէ էթմիլ . . . թարիֆէ հաճէթ
օլմատըղը իւզրէ Տէվլէթը Ալիյէ պէլէտիյէ ի-
տարէսի խուսուսուճտա պիր մէսէլէ զուհու-
րինտէ քէնտի միւխթէլիֆ հէր սընըֆ թէպա-
ալարը իլէ պիր թարիզը ատիլտէ պուլուն-
մագ իչինն հոգուգու մոգադրիսէսէսի սօղրուգան
սօղրուտա վէ էճնէպի Ռոսիէսի օլմագըղն մուհա-
ֆագա էթմէյէ պօրճլու տուր » :

Էմլագ . Պապը Ալի պու խուսուստա հէր սը-
նըֆ թէպասարնըն էմլագը միլլէլէրինին իտա-
րէսինէ գարըշմայըպ օնլարը օլ միլլէթլէրէ
թէրք էյլէտի : 1856 փետր . 18 տէ շէրէֆու-
տուր պույրուլան իաթթը հիւմայուն պու
խուսուսա տայիր փէք կիւղէլ պահս էթմէք-
տէ տիր : « Գաթօլիք բէհապինին էմլագը ման-
« գուլէ վէ զայրը մանգուլէլէրինէ աալա խա-
« լէլ վէ խասար իյրաս օլունմայաճագ տըր , վէ
« խրիսթիան ճէմասթլարըն վէ զայրը միւսլիմ
« օլանլարըն մէզհէպճէ այլինլէրինին իտարէսի

« ճէմասթը մէրդումէնին բէհապին վէ ալա-
« մընտան մուրէքքէպ պիր մէճլիսին թահթը
« նէզարէթ վէ հիմայէսինէ մուհալվէլ գըլը-
« նաճագ տըր » :

Մէօզ . Վազ վէրմէք մատտէսի սէրպէսթ տիր .
եօզ տուր պիր դանուն վէ նիզամ քի սէօզ
սէօյլէմէյի թահտիտ էթսին . էօյլէ քի Հիւ-
քիւմէթը սէնիյէ էն սէրպէսթ հիւքիւմէթլէր-
տէն տահա գիլատէ միւսաատէ էթմէքտէ տիր .
իսթիլպթ . Մուխապէրաթ հէր ճիհէթլէ
սէրպէսթ տիր , կէրէք բէսմի վէ կէրէք խու-
սուսի օլտուն . Տէվլէթ թարաֆընտան թաշ-
րատա պուլունան բուէսսայա իթաաթ վէ օն-
լարըն էմլէրինէ ինգընտա էթմէք մէմու-
տէլիլ տիր , ֆագաթ միլլէթին տախիլի իտա-
րէսի վէ օնլարըն մէսուլիյէթի թէպասայի Տէվ-
լէթը Ալիյէտէն պուլունան զէվաթա իհալէ
զըլընմըլ օլմագըն , բէսմէն եալընըլ օնլար թա-
նըլմըլ օլուպ էճնէպի պիր հիւքիւմէթին կէ-
րէք բէսմի վէ կէրէք : զայրը բէսմի օլարագ
թէպասանըն ումուրու իտարէլէրինէ միւտախէ-
լէ էթմէյէ աալա ճէվաղ վէրմէզ :

Իմաի պու շէյլէր վուգու պուլուրուտու նէ
վագըթ պիր էճնէպի հիւքիւմէթ եա քէնտի-
սի պիզլաթ վէ եախօտ քէնտի էլլիսինին եար-
տըմը եախօտ ինթիխապ էթմիլ օլտուրու պիր
զաթըն թէվէսաթի իլէ իլէ միւտախէլէ էթմէք
իսթէր իտի :

Պալատէ պէյան էթտիյիմիզ խուսուսաթա
րէվերսուրս կոնդակը պիւթիւն պիւթիւնէ մու-
ղայիր օլտուղունու բէք էյի մալիւմ օլտու-
ղունտան արթըզ թափալլաթտան սարֆը նա-
զարէ մուխթասարէն շու աթիտէքիլէրին իլա-
վէսի իլէ խթիֆա օլունուր :

Վարդապետութիւն . Պու խուսուս թէքմիլ
սերպէսթիլէթտէն նէշաթ էթտիլի ճիհէթլէ ,
գապիլ տիր պիր միւշքիլաթ զուհուր էթմէզ
իտի, էկէր Բարանըն Կիպի պիր գաշ
վարդապետութիւնլար Բէվէրսուրուստա իճրա
օլունտուղունու պէյան գըլընմանը օլաա իտի:
Խաշահաթ . Պու մատտէ Բէվէրսուրուստա
էսասէն թախրիպ օլունմուշ տուր . պու իսէ
տէվլէթճէ միւնասէպաթը պուլունմազըն , մէզ-
քիւր կոնդակ ումումէն գաիտէ վէ նիզամլա-
րը տա թէպտիլ ու թաղեիր էտէր , քի պու
գանունլար զայրը միւսլիմ օլան ճէմասթլար
իշիւն Հիւքիւմէթը Սէնիլէ ճանիպիւնտէն իհ-
սան պույրուլմււշ տուր :

Խտարէ . Պու խուսուս տախի Բէվերսուրս
տախիլի սերպէսթիլէթ հիլէթիւնտէն չըգըպ
պիւթիւն պիւթիւնէ խարիճի պիւր հէյէթ քէսպ
էտէր , չիւնքի չօգ մատտէլէն Եօգ քի Եալը-
նըզ Բարայա միւնհասըր գըլընմըշ , իլլա օն-
լարըն թէպտիլ ու թաղեիրի տախի օնուն րէ-
յիւնէ հավալէ օլունմուշ տուր :

Էմլագ . Պունլար տա օլ կոնդակտա Բարա-

լարըն թէսարրիւֆիւնտէ պուլունան էմլագ մա-
դամընտա թութուլունշ , չիւնքի Բարաեա
խասսէթէն հիսապ իսթէմէք վէ քէնտի իս-
թէտիլինի նազըր նասպ էթմէք սէլահիլէթի
վէրիլմիշ տիր :

Մէօզ . Պու մատտէ տախի պէօլիւք մէսու-
լիլէթլէ մուխաթարայա իլգա օլունմուշ . զի-
րա Բարանըն թալիմաթլարընա վէ քէյֆիւնճէ
վէրտիլի էմլէրէ միւնթազըր օլմագ իչիւն
Բէվերսուրսուրս եէմին թալէպ օլունմուշ , վէ
պունունլա Բարանըն պէօլիւք պիւր թէէսիրի
օլանագ ըտը : Շու տախի աչիքեպ պիր մատտէ
տիր քի Բարայըք իսլամիլէթէ խօշ նազար իլէ
պագամայաճագտը :

Մուխապէրաթ . Պու խուսուս , Բէվերսու-
րուստա Միլլէթին իմթիազաթը գաաիմէսինի
քիւլլիլէն մահվ էտիպ Բարանըն եէտիւնէ թէս-
լիմ օլունմուշ տուր :

Կոնդակը մէզքիւրին ահքեամընճա եպիսկո-
պոսլար Բարատան ինթիխապ օլունուրլար :
Վէ պու ինթիխապ տախի քեամիլէն օնուն իս-
թէյիւնէ հավալէ գըլընմըշ , պէօլլէ եպիսկո-
պոսլարտան Բաթրիք ինթիխապ վէ թայեին
գըլընըպ Բարատան թաստիգ օլունուր : Պու
եպիսկոպոսլար նէ միլլէթ վէ նէ տէ Տէվլէթ
թարաֆընտան մուհաքէմէյէ չէքիլէմէյիպ
վէ նէ տէ մէմուրիլլէթիւնտէն սղլ օլունապիլիպ
վէ պու խուսուս խարիճի պիւր խտարէ հէյէթի-

նի քէսպ էտէրէք հիւքիւմէթ իչինտէ պիր
հիւքիւմէթ թէչքիլ օլունմուշ օլմա՞զ մը ըտը :

Թ .

Պինաէն ալէյն Պապը Ալի հագգը իլէ 1870
Մարտ 23 տէքի գարարընտա սապիթ գալա-
րազ, օլ գատար միւճատէլէյէ, միւշքիլաթա,
թէվէսիւթէ, մէվանիյէ վէ խուսուսի մէսէ-
լէլէրին հալլինտէն սօնդրա 1872 Մայիս 10 տա
վէ պու այըն 13 ինտէ պէօյլէճէ իլան էյլէտի .
« Բէվէրսուրուս վարագասը քի սօն վազըթ-
« լարտա Բօմատան նէչր օլունտու, տօղրու-
« տան վէ տօլայրտան տախիլի իտարէնին ու-
« սուլունու զասպ էյլէր . վէ էրմէնի Գաթօ-
« լիք ճէմաաթըն էօթէտէն պէրու նայիլ օլա-
« կէլտիլի իմթիեազաթ վէ սէրպէսթիյէթի
« մախսուտէսինի իղթիսապ էտէր » .
իչպու քէյֆը մաեէչա իճատ օլունմուշ օլան
մէգքիւր վարագայր Պապը Ալի հիշ մագամչն-
տա ատտ էտիպ, էօթէտէն պէրու հէր նէ քի
թէէսիս ու թանգիմ, մուգարրէր վէ մէրի
իւլ իճրա օլմուշ իսէ եինէ քէլ էվվէլ օլ սի-
եազ իւզրէ մուհաֆազա օլունմասընը էմր էյ-
լէտի . Պունտան պաչգա էրմէնի Գաթօյիք ճէ-
մաաթըն իտարէյի տախիլիյէսինէ նէզարէթ
էթմէք իչիւն պիր միլլէթ ըէյիսինին ինթի-

խապընը էմր էյլէտի : վէլ հասըլ շու եէնի
ինթիխապ հէր վէճհ իլէ մէչրու վէ մուվաֆը-
գը գայիտէ օլմասընա վէ Բօմա իլէ Հասու-
նուն թարաֆկիրլէրի տէսիսէ վէ հիլլէսինտէն
ազատ գալմասընա տայիր թէտապիրի լազըմէ յի
պիթէմամիի իճրա էյլէտի :

Մայիս 19 տա Տիարպէքիր Արքեպիսկոպոսու
Գեր . Քիւրէլեան Յովհաննէս Բաթրիք ինթի-
խապ օլունտու : Հասունիսթլէր շու ինթիխա-
պա միւտախէլէ էթմէտիքլէրինտէն պաչգա
հիշ պիր շէյ գազանմայըպ, իլա պունունլա
քէնտիլէրինին ազլըգ օլտուգլարընը իգրար վէ
իթիրաֆ էթտիլէր, չիւնքի անճազ 300 գու-
րա չըգարապիլիլէր իտի, հաչան քի էօթէ-
տէ միւնթէխապ օլան զաթ 1200 գուրա գա-
զանտը : Մայիս 23 տէ միւնթէխապը մումայի-
լէյն ըէսմէն հուզուրու հաղրէթը Փատիչահի-
յէ գապուլ օլունտու, վէ օլ կիւն Պապը Ալի-
տէ Բաթրիքիք մէմուրլիյէթի ալարազ Յուլիս
3 տէ տախի Բաթրիքիք Պէրաթը իհասն օ-
լունարազ իճրայի մէմուրլիյէթի իպթիտար էյ-
լէտի :

Պունտան իլէրիկէլէճէք պաչլըճա մատտէլէր
չունլար ըտը քի, միլլէթէ այիտ վէ միւթաա-
լիք օլան հէր էչեա, միւլք, քէլիսէ, վէ խաս-
թախանէլէր քի մուվազգաթէն Հասունիսթ-
լէրին եէտինտէ գալմըլ ըտը միլլէթին թանըլ-
մըլ վէ թաստիգ օլունմուշ օլան Բէյիսինին

նեղարեթինէ հավալէ օլունսուն : վէ քեզա-
 լիք Միլլէթին քեաֆֆէ յի մէմուրլարը վէ տա-
 խիլի մեղհեպէ վէ միլլէթէ միւթաալիք մատ-
 տէլէրին իտարէսինէ մէմուր օլան զաթլար
 րէ յիսի մումայիլէ յհին թահարը նեղարեթինէ
 իհայլէ գըլլնսըն : Պու խուսուսլար Հասունիսթ-
 լէրէ զայէթ աղըր կէօրիւնիւր իտի , լաքին
 քէնտի հուգուգունուն թէհսիրի իլէ մուամէլէ
 էտէն պիր իտարէ յի իթաաթ էթմէք ֆարդըտը :

Թիւրքիա վէ Բարա պէ յնինտէ թէքէվլիւն
 էտէն շու մէսէլէ մուվաֆադը յէթլէ հալլ ու
 թէսվիլէ օլտու , վէ էկէր շու էիւզտէն Բարա-
 լըք պէօյիւք սօյունտան զարարը պուլուն-
 տու իսէ գապահաթ քէնտիսինին տիր , չիւն-
 քի քէնտի քիւսթախանէ թավը ու հարաքէթի
 իլէ Տէվլէթը Ալիլէնին նիզամաթը մուէստիսէ-
 սինէ գարչը Գաթօլիք թէպաալարըն հուգու-
 գունու վէ իմթիեազաթը գատիմէլէրինի փա-
 յիմալ էթմէ յէ գալգըշտը , Տէվլէթը Ալիլէ
 իսէ շու հագսըղըղա գարչը պէլքի Բօմանըն
 ագը պաշընա կէլիր տէ յի իքի սէնէ վէ տա-
 հա տօղրուսու պէշ սէնէ թէհամիւլ է յէտի :

— Լաքին ֆիւրսի շէրիֆտէն բանագրեալ
 օլան պիր քիմսէ նաճըլ օլուպ տա Պապը Ալի
 թարաֆընտան էրմէնի Գաթօլիք ճէմաաթընա
 րէ յիս թանըլապիլիւր : —

Հասունեալարըն գուլլանտըղը լիսան պու-
 տուր :

Պիլի՛րսինիղ , նասըլ թանըլապիլիւր վէ գա-
 պուլ օլունուր :

Տուրուն սէօյլէ յէլիմ : Մէղհեպէ թէքմիլ
 սերպէսթիլէթ իչիւն , Տէվլէթը Ալիլէ չիւնքի
 մէղհեպէ միւթաալիք մէսէլէլէրի , օլ ճէսուս վէ
 ճանն բուհպանլարնա պըսէր , օնուն իչիւն բու-
 հանի պիր ճէղանըն սէմէրէ վէ թաստիգինէ
 ապա գայտ էթմէղ , վէ նէ վագըթ պիր ճէ-
 մաաթըն էքսէրիսինին գուրասը պիր զաթ իւզէ-
 րինտէ կէօրիւրսէ , քէնտիսի տէ օլ զաթը
 Գաթօլիք ճէմաաթընը թագաիմ էթմէ յէ միւ-
 նասիպ վէ լայըգ կէօրիւր :

— Լաքին օլվագըթ ներէտէ գալըր , տէր-
 լէր թէքրար Հասունիսթլէր , օլ Գաթօլիքլէրին
 մէղհեպէ սերպէսթիլէթի քի Բօմանըն էֆ-
 քեարընա խըղմէթ էտէրլէր — Պունլարա տա
 շու ճէվապը վէրիբիղ . ֆէնտի զամիրլէրինտէ
 պագը գալըր , Հէր շախսըն իւզէրինտէքի
 մէղհեպ սերպէսթիլէթի քէնտի զամիրինին
 հուտուտունտան տըշարըյա չըգամազ , հէր
 ֆէրտ ամիր վէ սահիպ տիր , քէնտի տիլխահը
 իւզրէ տիւչիւնմէ յէ վէ ինանմայա , Ֆագաթ
 օլ մէղհեպ սերպէսթիլէթի քի նէ վագըթ պիր
 միլլէթէ վէ սերպէսթ պիր իտարէ յի միւթա-
 ալիք տիր , օլ վագըթ պագը շարթլարա մու-
 վաֆըգ օլնասը իճապ էտէր . մէսէլա Տէվլէ-
 թին վէ Միլլէթին հուգուգունա , քի պունլար

էսքիտէն էքսերիյէթի արա իլէ հասըլ օլմուշ մատտէլէր տիր :

Լաքին պիր ճէմնաթըն պիր ուֆագ գըամը քի հուգուգու մուգատտէսէյէ, իմթիտազաթը մախսուսէյէ, վէ արայի էքսերիյէթէ գարչը ճէնկլէշիր, լազըմ տըր քի ինսաֆլա տավրա նարագ քէնտի շախսի վէ խուսուսի զամիր սէր պէսթիյէթինտէն պաշգա պիր շէյ մաթլուպ էթմէսին :

Փագաթ օնլար քի Բաբայըք հիւքիւմէթի նին իսթիխլարսը իչիւն իտաշակիրլէր չըգարմա ղա շալըշըպ ֆարիզ ահտնամէսինի տերմէյան էտէրլէր, պունլարա տա 1856 Մարտ 30 տա իճրա օլունան մէզքիւր ահտնամէսին 9 ունճու պէնտինի գրաաթ էթտիրիբիլ :

« Մուահիտ օլան Տէվլէթլէր վուգու պու-
« լան թէպլիղաթըն տերէճէյի էհէմմիյէթինի
« թաստիգ էտէրլէր ֆագաթ շունու տախի
« էյի պլըմէլի տիր քի պու թէպլիղաթ Չաթը
« Շահանէնին թէպաասը իլէ օլան միւնասէ-
« պաթընտա վէ Տէվլէթը Ալիյէնին տախիլի
« իյլէրինտէ հէր հալտէ մուահիտ օլան տէվ-
« լէթլէրէ մուտախէլէյէ մէզունիյէթ վէրմէզ
« կէրէք միւնֆէրիտէն օլուն վէ կէրէք պիր-
« լիքտէ » :

Իմտի ըուհպան ղազէթալարը եէք վիճուտ Բէվէրսուրուսու մահվ իտէն հիւքմէ գարչը Բէօյլէյիպ, պաղըրըպ, չաղըրըպ, Հիւքիւմէ-

թէ գարչը աղըզլարընա կէլէնի սէօյլէտիլէր, վէ արալըգտա միւրայիլիլի, եալանճըլըզը էլէ ալտըլար իսէ տէ, պու ճիւմլէ Տէվլէթը Ալիյէ վէրտիլի գարարընտան գըլ փայը շաշմատը : Տէվլէթին հիւքմ ու գարարը նէշը ու իլան օլուուգտան իքի այ սօնրա գալէմի էլէ ալտըղըմըգտա պաշգա պիր շէյ տէմէյիզ, իլլա Միլլէթ րէյիսի Գեբ. ֆիւրէլէանըն հայիզ օլուուղու րէամի ֆէրմանընտա թէքրար Բէվէրսուրուս կոնդակընըն հիշ մագամընտա թու-թուլմասընըն գիքը օլունմասընը : վէ բաթրիքիք իտտասընտա կէզէն Հասուն տախի Աթամպօլտան թէպիտ գըլընտը : վէ Հասունեանլարա էմր օլունտու քի Տէվլէթին գարարը լարընա իթաաթ էթսինլէր :

Պու կիպի միւթէնա պիր մէսէլէտէ վուգուի միւմքին օլան թէֆէրուաթտան պահս էթմէյիզ, հէր շէյի սուհուլէթլէ հալ ու թէսվիյէ էտէպլիլը օլ մէճլիս քի պու խուսուս իչիւն թէշքիլ օլունմուշ վէ մէսէլէնին պիտայէթինտէն պէրու օնա գարչը ճէնկլէշէն, վէ Բօմա թարաֆընտան քէնտիսինէ գուրուլան տուզագլարա, էօմրիւնէ վէ շախսի սերպէսթիյէթինէ գարչը իճրա օլունան թէհաիտաթէ գուլագ ամայըպ 1870 վաթիգանըն էսէֆէնկիզ մէճլիսին հինի թէճէ Բիւլինտէ Բօմա գալէլէրինտէն ֆիրարէն գուրթուլան Գաղանճեանըն թահթը իտարէսինտէ պուլուն մնագտա տըր :

Ժ .

Վատըմը իւզրէ պիր դաչ սէօղ տէ պիղիմ
իչ պու միւթալամըղը օգուեանըարանէ ֆա-
յիտէ վէ սէմերէ հասըլ էտէպլըմէսինտէն
պահս իտէլիմ :

Իշթէ շու տուր պիղիմ գըտտա սէօղիւմիւզ :
Աճապա միւմքին տէ յի՛ւ մի իտի , տախիլի
մէզհէպ սերպէսթիյէթինէ տայիր մատտէի մէվ-
գըի իճրայէ գօյարադ , վէ էճնէպի բուհանի
հիւքիւմէթին մի տախիլէսինի բէտտ պիւրլէ ,
տիկէր հիւքիւմէթիւրտէ տախի մէզհէպ սեր-
պէսթիյէթինէ վէ միւմթէնի իւթթաղեիր օլան
հուգուգու մուգատտէսէ յի մուհաֆաղայա տա-
յիր պիր մէպտէ դապուլ օլունսուն : Պու
մէպտէ բուսիանըն մէվգըի իճրայէ գօմաղա
ճահտ էթտիյի վէ Ալէմանեանըն էլէ կէթիր-
մէսինէ արղուքէչ պուլունտուղու մէպտէնին
խարիճինտէ տէ յիլ տիր : Շիւպհէսիզ շունու
տախի տէ յէպիլիրիզ քի Ֆրանսա վէ Սպանիա
պու սէպէպտէն թէէսիւֆէ շաեան իխթիլալ-
լարտան ազատ օլամայօրլար , չիւնքի շու ի-
րայէ վէ պէյան էթտիլիմիզ մէպտէյի դապուլ
էտիպ իճրա էթմէք իսթէմէզլէր :

Իթալիա Բաբալըղը քէնտի տախիլինտէ սադ-
լատըղընտան խարիճի թէէսիլինտէն գօրգու

էտէճէք պիր եէրի եօգ տուր : Ֆազաթ հու-
գուգու ալիյէ վէ մուգատտէսէնին մուհաֆա-
ղայը գաղղիյէսի մէնաֆիլի Տէվլէթ իչիւն օլմա-
սատախի հիչ տէ յիլ իսէ մէնֆաաթը սւմումիլի
իչիւն իլէրի սիւրտիւրէպիլիր : Իշթէ պու տուր
պիղիմ միւթալամըղ , Գապիլ տիր պաղըլար
էօյլէ զանն ու գըյաս էթսինլէր քի պիզ քէնտի
իչիմիզի հէբսինտէն միւրաճճահ թութար վէ
զիյատտէ սէվէրիզ , Ֆազաթ ինսաֆիլա միւթա-
լաա պույուրան զէվաթը քիրամ պու խուսուս-
տա ատիլանէ հիւքիւմ էթսինլէր , օլմայա քի
քէնտիսի տէ ֆէվգ էլ ատէ մուհապպէթին-
տէն պիղի գուսուրլու պուլտուղու վազըթ օլ
թէօհմէթլէ միւթթէհիմ \ օլուն :

Նիհայէթ մէմուլ էթմէյիզ քի Տէվլէթը
Ալիյէյի քէմահի հագըհի մէտհ ու սէնա էթ-
մէտիլիմիզ իչիւն պիղի թայիպ էտէնլէր պու-
լունսուն , զիրա պէօյլէ պիր թահրիրաթտա
հեր չէյի սատէլիքլէ թարիխ ուսուլինճէ իյ-
րայէ էթմէյի միւրաճճահ թութտուգ :

Մէմուլ էտէրիզ քի պիղիմ պու միւթալաա-
մըղ Բօմա վէ Օնուն ալէթի պուլունան Հասունա
թարաֆիլիր օլան զաղէթալարըն եալան եաղ-
նըլ նէչրիաթընը ճէրհ վէ Օնարը իլզամ էթ-
մէյէ քեաֆի տիր . օլ զաղէթալար քի ատլ
ու հագգ տայրէսի խարիճինտէ Տէվլէթը Ալիյէ-
յէ գարչը թահրիրամիզ պէնտլէր , վէ ու-
թանմայարադ ալչադ միւրայիլիքլէր նէչր էթ-

տիկեր, ֆազաթ Պապը Ալի ծնարըն միւրնցի
 լկնին զասուլ էթմէտիցի կիպի, ծնարըն հա-
 դարէթիցիինի տախի կերէք Չաթը հադրէթը
 Շահանէի վէ կերէք Չաթը Սէտարէթփէնահ
 իլէ վի.քէլայի ֆէխամ հազրաթընը թարիզը
 աուու հազգանիլէթին իարիճինտէ պուլուն
 սուրանյաճադ սըր :

Թումա 14 Յուլիս 1872

Մ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

